

JUUDI ÜLIÕPILASED JA NENDE ORGANISATSIOONID TARTU ÜLIKOOLIS

Toomas Hiio

[Kirjutatud 1998. Suur tänu autorile avaldamise loa eest]

1. Sissejuhatus

1999. a 16. detsembril möödub 125 aastat esimese juudi üliõpilasorganisatsiooni asutamisest Tartu Ülikooli juures. Alljärgnev artikkel olgu selle tähtpäeva meenutuseks.

1.1. Juutide ajaloost Vene impeeriumis

965. a purustas Kiievi-Vene suurvürst Svjatoslav Kasaari kaganaadi. Selles riigis elas küllalt palju juute, veelgi suurem oli nende mõju, sest kaganaadi ülikkond oli juudi usku. Pärast riigi purustamist asus osa juute Kiievi-Vene aladele, s.o praeguse Ukraina territooriumile ja Leedu suurvürstiriiki. Kuramaale asusid juudid alaliselt 16. saj. Moskva-Venemaal juute polnudki. Moskva-Venemaa väliskaubandus oli Hansa, hiljem inglaste käes, sisekaubandus ja käsitöö praktiliselt puudusid. Ka Romanovite Venemaa oli juutidele kindlalt suletud, seda eeskätt religioossetel põhjustel (*Энциклопедический словарь XIX*, 445). Kui Katariina II kutsus Türgilt vallutatud Lõuna-Venemaale, nn Novorossijasse, Euroopa koloniste, lubati 1769. a sinna asuda ka juutidel. Pärast Poola jagamisi 1772., 1793. ja 1795. a ning Kongressi-Poola liitmist 1815. a säilitati Venemaaga liidetud Poola aladel juutide varasemad õigused (*Энциклопедический словарь XIX*, 446). Vene Impeeriumi jaoks algaski juudidiprobleem Poola jagamisega. Hakati soodustama juutide väljarändamist, peatselt alustati ka assimileerimiskatsetega. 1795. a kehtestatud seaduse järgi tuli juutidel maksta topeltmaksu või emigreerumisel tasuda korraga kolme aasta topeltmaks (*Энциклопедический словарь XIX*, 447).

Juutidele lubatud asuala (nn *черта оседлости*) moodustasid Bessaraabia, Vilno (Vilniuse), Vitebski, Volõõnia, Grodno, Jekaterinoslavi, Kiievi, Kovno (Kaunase), Minski, Mogiljovi, Podoolia, Poltaava, Tauria, Hersoni ja Tšernigovi kubermangud ning Poola kubermangud ja Kuramaa (*Энциклопедический словарь XIX*, 486).

Juudi kogukonnad püüti eraldada tavalistest talupoegadest. 1802. a lõpus moodustati komisjon erimääruse väljatöötamiseks juutide kohta Vene Impeeriumis¹. 21. detsembril² 1804. a avaldatud "määruse juutide kohta"³ § 34 keelas juutidele traditsioonilistel tegevusaladel tegutsemise küldes ja teistes maa-asulats ning nendes elamise⁴. Juudid otsustati 13. jaanuariks 1808 küladest linnadesse ning alevitesse ümber asustada. Kolme aastaga oleks tulnud linnadesse ja alevitesse ümber kolida 60 000 perekonda ehk 300 000 isikut, selleks ei jätkunud vahendeid ja 10. jaanuaril 1809 selle paragrahvi kehtivus peatati (*Гессенъ* 1906: 302—331). Katseid juutide linnadesse ja alevitesse ümberasustamiseks oli tehtud juba 18. saj viimasel veerandil (*Гессенъ* 1906: 289-302) ning need jätkusid ka pärast 34. paragrahvi kehtivuse peatamist: 1821. a alustati juutide ümberasustamist Tšernigovi, 1822. a Poltaava kubermangu, 1823. a Valgevene kubermangude, 1835. a osaliselt ka Grodno kubermangu küladest ja maa-asulatest. 1835. a ümberasustamine ajutiselt katkestati, siiski aeti 1843. a juudid välja Kiievi ja Podoolia kubermangu sõjaväeasulatest. Veel 1882. a ajutised eeskirjad juutidele keelasid juutide elama asumise väljapoole linnu ja aleveid (*Гессенъ* 1906: 336-338). 1816. a aeti juudid välja aladelt, mis olid läänepiirile lähemal kui 50 versta. Osa väljaaetuist pöördusid hiljem tagasi. 1825. a aeti tagasitulnud uuesti ära, kohale tohtisid jääda vaid kinnisvaraomanikud.

¹ Vene к Комитетъ для составления положенія о евреяхъ.

² Siin ja edaspidi kuupäevad Gregoriuse kalendri järgi.

³ Vene к Положеніе о евреяхъ.

⁴ "...никто изъ евреевъ...ни въ какой деревне и селе не можете содержать никакихъ арендъ, шинковъ, кабаковъ и постоялыхъ дворовъ, ни подъ своимъ, ни подъ чужимъ именемъ, ни продавать въ нихъ вина и даже жить въ нихъ, подъ какимъ бы то видомъ ни было, разве проездомъ".

2. mail 1843. a antud määrusega aeti kõik juudid uuesti välja lähemalt kui 50 versta Austria-Ungari ja Preisi piirist. See määrus tühistati 1904. a (*Гессенъ* 1906: 337–338). 1817. a asutati *Общество израильскихъ христьянъ*, mille eesmärgiks oli juutide ristiusku pööramine. 1824. a keelati välismaa juutidele Venemaale elama asuda. 26. augustist 1827– 26. augustini 1856 kehtis juutidele suurem nekrutikohustus: iga 1000 mehe kohta tuli anda 10 nekrutit (ülejäänud elanikkonna jaoks oli see arv väiksem ning aastati erinev, sõltudes sõdurite vajadusest). Sõjaväkke võeti ka alaealisi poisse, nn kantoniste, keda spetsiaalsetes asutustes soldatiteks koolitati ja sealjuures üritati ka ristiusku pöörata (*Энциклопедическій словарь* XIX, 451).

Juutide jaoks mõnevõrra vabam oli Aleksander II valitsemisaeg. 1856. a lõpetati suurem nekrutikohustus, 1874. a kehtestati Venemaal üldine sõjaväeteenistukohustus. 1861 lubati doktori-, magistri- või kandidaadikraadiga juutidel vabalt elukohta valida, 1862 said Poola Kuningriigi juudid võrdsed õigused poolakatega. 1879 kaotati elukohapiirangud kõigi kõrgema haridusega juutide ja mõnede tänapäeva mõistes keskeriharidusega spetsialistide (akušöörid, farmatseudid, hambaarstid, apteekriabilised) jaoks, samuti osale kaupmeeskonnast. See, mida ei saavutatud sundusega, tuli vabamatel aegadel iseenesest — juudid hakkasid vabatahtlikult assimileeruma, üha rohkem juute astus ülikoolidesse, Talmudi asemel hakati uurima Maimonidese, Moses Mendelssohni jt euroopalike filosoofide teoseid. Juudi vasakpoolsed hakkasid koos venelastega narodnikuteks, järgnesid sotsiaaldemokraatia ja *Bund* (*Энциклопедическій словарь* XIX, 456–457).

1881. a märtsis Aleksander II mõrvati. Kuritöös süüdistati juute ning poolteist kuud pärast mõrva algasid vene juudid pogrommid. Üksikuid juudid pogromme oli Vene Impeeriumis olnud küll varemgi — peamiselt kreeklaste poolt algatatud pogrommid Odessas (*Энциклопедическій словарь* XIX, 457). 15. mail 1882 kehtestati ajutised eeskirjad juutide kohta, mis kehtisid Tsaari-Venemaa lõpuni. Seniseid vabadusi piirati, kehtestati uusi piiranguid, millest kõrgharidust puudutasid järgmised:

- 1) keskkoolide, lütseumide ja gümnaasiumide õpilastest tohtis olla Peterburis ja Moskvas 5%, juudi asualadel 15% ja väljaspool juudi asualasid 10% juute. Kõrgkoolidesse immatrikuleeritustest tohtis Peterburis ja Moskvas olla 3%, juudi asualadel 10% ja väljaspool neid 5% juute. Farmatseute tohtis olla juudi asualadel 20% ja väljaspool neid 10% immatrikuleeritustest. Osa gümnaasiume ja kõrgkoolide olid üldse juutidele suletud, viimastest tuntuimana Peterburi Sõjameditsiini Akadeemia;
- 2) riigiteenistusse lubati vaid doktori-, magistri- ja kandidaadikraadi või I järgu diplomiga kõrgkooli lõpetanud juute ning spetsialistidena arste, insener-tehnolooge ja maamõõtjaid;
- 3) A-st 1889 pääsesid juudid advokatuuri vaid justiitsministri loal, 1889–1904 ei pääsenud sinna ükski juut;
- 4) 1892. a keelati juutide osalemine kohaliku omavalitsuse valimistel (et juudid elasid peamiselt linnades, oli nende osakaal juudi asualade linnade valimisõiguslike hulgas suur) (*Энциклопедическій словарь* XIX, 464–466).

Piiratud vabadused, eriti aga pogrommid sundisid paljusid juute emigreeruma. Aastatel 1881–1908 lahkus Venemaalt 1 545 000 juuti. Nendest 1 250 000 läks USAsse, kellest omakorda suur osa jäi New Yorki, pannes aluse Ameerika juudi kogukonnale. Tähtsuselt teine väljarände sihtpunkt oli Suurbritannia, juutide sisserännet soodustas Argentiina, mõnikümme tuhat juuti asus ka Palestiinas. Sajandivahetusel moodustasid juudid üle 1% elanikkonnast neljas Euroopa riigis: Venemaal elas üle 5 miljoni (ca 5%) juudi, Austria-Ungaris 1,3 miljonit (4,7%, nendest üle 800 000 Galiitsias, seal 11%), Hollandis veidi üle 100 000 (2,4%) ja Saksamaal ca 600 000 ehk täpselt 1% (*Энциклопедическій словарь* XIX, 440–441).

1.2. Juutide ajaloost Kura-, Liivi- ja Eestimaal

Tartu ülikoolile kõige lähem ja ainus Tartu (1870–1876 ja 1893–1915 Riia) õpperingkonnas asuv juutide asuala oli Kuramaa, a-ni 1882 pärines enamik Tartu juudi üliõpilasi Kuramaalt. Kuramaa ühendati Venemaaga viimasel Poola jagamisel 1795. a. Kuni 17. saj lõpuni oli Kuramaa hertsogiriik Poola vasallina praktiliselt sõltumatu, hiljem langes Venemaa mõjusfääri. Kuramaa hertsogiriigi moodustas viimane Liivi ordu ordumeister Gottfried Kettler 1561. a ordu Kuramaa valdustest. Kuramaa piiskopkonna maad (nn Piltene stift) ostis 1560. a viimane piiskop J. v. Münchhausen, 1585. a Kronenburgi lepinguga ostis Piltene stifti Poola kuningas ning pantis selle Brandenburgi markkrahvile, kes ostu finantseeris. 1656–1717 kuulus Piltene ülemhauptmannkonnana Kuramaa hertsogiriigi koosseisu, hiljem jälle otse Poolale.

Sõltuvalt erinevast maahärrast tulenesid ka juutide erinevad õigused Kuramaa eri osades. Et J. v. Münchhausenit rahastasid Piltene stifti ostmisel osaliselt juudi kaupmehed, olid juutide õigused seal hoopis suuremad kui Kuramaa hertsogkonnas — 1570. a said juudid linnades kodanikuõigused, 1797. a oli üks Aizpute⁵ raehärrasid juut (Wunderbar 1853: 17). 1750. a maapäeva otsusega fikseeriti juutide õigus Piltene stiftis elada, selle õiguse eest maksid nad nn *Schutzgeld* (Геццерь 1906: 380–382). Kuramaa hertsogiriigis üritati kuni hertsog Ernst Johann Bironi pagendusest tagasipöördumiseni 1763. a juute suurema või vähema eduga üldse maalt välja ajada. Seejärel juutide olukord mõnevõrra leevenes ja 1782. a maapäeva otsusega lubati juutidel elada ka Kuramaa hertsogiriigis (Геццерь 1906: 384–387).

1797. a elas Kuramaal 4 851 juuti, 1835. a 23 030, 1850. a 22 743 (hingerevisjonide andmed; Wunderbar 1853: 50, 58–60). Juutide arvu mõningane vähenemine 1835–1850 oli tingitud 2 530 juudi asumisest Hersoni kubermangu 1840. a ja 1848. a kooleraepideemiast. 1897. a rahvaloenduse andmeil elas Kuramaa kubermangus 51 070 juuti, s.o 7,5% elanikkonnast, nad jagasid rahvuste pingereas arvukuse järgi koos sakslastega (51 017) lätlaste järel teist-kolmandat kohta.

Liivimaa kubermang ei kuulunud Venemaal juutidele lubatud asualade hulka. 1785. a lubati Katariina II ukaasiga Slokas⁶ Kuramaa ja Liivimaa piiril elada ja kaubelda kõigil sõltumata päritolust ja usutunnistusest, a-st 1822 elasid juudid Riia eeslinnades. 1842. a moodustati Sloka juudi kogukonna baasil Riia juudi kogukond, 1853. a elas Riias 120 juudi perekonda (Wunderbar 1853: 9–15).

Praegusel Eesti territooriumil oli juute vähem. 1333. a on Tallinnast andmeid juudist nimega Johannes Jode, 1413. a elas seal keegi Pawele der jode. 16. saj Liivimaal juutidel elada ei lubatud, keeld fikseeriti veel kord Riia alistumisel Poolale 1561. a. 1595. ja 1613. a andis Poola kuningas kohalike seisuste palvel korralduse välismaalaste, eriti šoti, hollandi ja juudi kaupmeeste väljaajamiseks Tartu, Võnnu ja Pärnu maakondadest. 1621. a Gustav II Adolphi antud privileegides Riia linnale on märgitud, et juutidel ei ole õigust kahjustada linnakodanikke. Süiski liikus Poola ajal Liivimaal palju juute poola ärimeeste ja aadlike saatjaskonnas (Liebmann 1937: 14–27).

Pärast Eesti- ja Liivimaa vallutamist Venemaa poolt aeti juudid 1738. ja 1742. a keisrinna Jelizaveta Petrovna korraldusel Liivimaalt välja. On teada, et 1743. a lahkus seetõttu Tartust 18 juuti. Katariina ajal juutide olukord leevenes, sel ajal tegutsesid Eesti- ja Liivimaal juudi väikekaupmehed, 19. saj I veerandil lubati juutidel end ravida Tartu ülikooli haiglates (Liebmann 1937: 32–39).

Eesti juudi kogukondadele panid aluse kantonistid. 1828–1849 asus Tallinna lähedal pool pataljoni (600–800 poissi), 1849–1854 300–400 kantonisti, kellest suur osa olid juudid. Krimmi sõja ajal paigutati koos perekondadega Eestisse nn Nikolai sõdurid, keda 1858. a oli Tallinnas 60–80

⁵ Saksa k Hasenpoth.

⁶ Sks k *Schlock*; a-st 1959 osa Jürmalast.

perekonda, Tartus 1859. a 10 perekonda ja Pärnus 1865. a 10 perekonda. 1893. a anti korraldus juutide väljasaatmiseks väljapoolt neile lubatud asuala, 1894. a lubati juutidel, kes elasid enne 1879. a Eesti- ja Liivimaal, siia jääda (Liebmann 1937: 44–47).

Palju juute elas ka Latgales, mille kolm maakonda⁷ kuulusid tol ajal Vitebski kubermangu.

Tabel 1. Juutide osakaal Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kubermangude maakonnakeskustes 1897 ning Eesti ja Läti maakonnakeskustes vastavalt 1934 ja 1935⁸

Linn	Elanike arv		Sh juudid		Juutide %	
	1897	1934/1935	1897	1934/1935	1897	1934/1935
Riia	282 230	377 917	22 115	42 328	7,8	11,2
Kuramaa:						
Miitavi (Jelgava)	35 131	34 099	5 879	2 039	16,7	6,0
Liibavi (Liepāja)	64 489	57 098	9 461	7 379	14,7	12,9
Kuldīga	9 720	7 180	1 368	646	14,1	9,0
Tukums	7 555	8 144	2 296	953	30,4	11,7
Vindavi (Ventspils)	7 127	15 671	1 313	1 246	18,4	8,0
Bauska	6 544	4 904	2 745	778	41,9	15,9
Jaunjelgava	5 829	2 153	3 256	561	55,9	26,1
Jēkabpils	5 829	5 826	2 068	793	35,5	13,6
Talsi	4 200	3 819	1 402	83	33,4	2,2
Ilūkste	3 652	1 300	842	71	23,1	5,5
Aizpute	3 340	3 418	1 170	534	35,0	15,6
Liivimaa:						
Võnnu (Cēsis)	6 356	8 748	326	180	5,1	2,1
Valmiera	5 050	8 482	161	93	3,2	1,1
Madona	...	2 142	...	115	...	5,4
Tartu	42 308	58 876	1 760	920	4,2	1,6
Pärnu	12 897	20 334	396	248	3,1	1,2
Viljandi	7 736	11 788	166	121	2,1	1,0
Kuressaare	4 603	4 478	30	22	0,7	0,5
Võru	4 152	5 332	258	96	6,2	1,8
Valga	10 923	-	303	-	2,8	-
Valka (Läti)	-	3 268	-	57	-	1,7
Valga (Eesti)	-	10 842	-	262	-	2,4
Eestimaa:						
Tallinn	64 600	137 792	1 191	2 203	1,8	1,6
Rakvere	5 890	10 027	89	100	1,5	1,0
Haapsalu	2 996	4 649	18	5	0,6	0,1
Paide	2 507	3 285	4	18	0,2	0,5
Narva	28 600	23 512	...	188	...	0,8

⁷ Daugavpils, Rēzekne ja Ludza maakonnad.

⁸ Allikad: Тройницкий 1905: 122–125, 222–229; Baltisches historisches Ortslexikon 1990; II rahvaloendus 1935: 48, 53. Tuleb arvestada administratiivpiiride muutmisega mõnede linnade puhul.

2. Esimesed juudi üliõpilasorganisatsioonid Austria-Ungaris ja Saksamaal

Euroopa riikides said juudid kodanikuõigused üldiselt 19. saj keskpaigaks. Kui Lääne-Euroopas oli juutide assimileerumine alanud juba uusaja alguses, siis Austria-Ungari juutide enamus elas põhiliselt Galiitsias. 19. saj II poolel algas Austria-Ungari juutide emantsipatsioon, üha rohkem juute omandas euroopaliku hariduse ja astus ülikoolidesse, mis tähendas juudi üliõpilaste osakaalu kiiret kasvu: kui 1863/64. õ.-a oli juudi üliõpilaste osakaal Viini ülikoolis 17,4%, siis 1873/74. õ.-a juba 22,4% ja 1883/84. õ.-a 32,7%, sealjuures arstiteaduskonnas juba 55,8% (Seewann 1990: I, 22). Juudi soost kommilitoonide arvu nii kiire kasv tekitas sakslastest üliõpilaste seas vastuseisu. Varem kuulusid juudi üliõpilased võrdväärselt teistega üliõpilasorganisatsioonidesse. 1880. a otsustas *Burschenschaft Silesia*, et juudi üliõpilasi enam liikmeks ei võeta, 1890. a-te alguseks olid juutide liikmeks võtmisest loobunud kõik Viini *burschenschaft*id ja enamik teisi korporatsioone (Seewann 1990: I, 22–23). 1896. aastal võeti Austria Saksa Üliõpilaste Seltside poolt vastu nn Waidhofeni otsus, millega juudid tunnustati satisfaktsioonivõimetuteks — selle otsusega loobuti tunnustamast juutide õigust oma au kahevõitlusel kaitsta. Hiljem ühines Waidhofeni printsübiga Austria sakslaste korporatsioonide enamik.

Et juute enam senistesse organisatsioonidesse ei võetud, asutasid nad oma korporatsioonid. Ehkki juba 1836. a olevat Praha ülikooli juures tegutsenud palestinofilne juudi üliõpilasselts (*Еврейская энциклопедия* XIV, 584), oli juudi üliõpilaskond järgnevatel aastakümnetel meeletatud rohkem Lääne ühiskonda assimileerumise vaimus ja juudi tudengid astusid saksa korporatsioonidesse. Seetõttu tekkisid esimesed juudi üliõpilasorganisatsioonid 20. saj tähenduses Austria-Ungari ja Saksamaa ülikoolides (ning Tartu ülikoolis) alles pärast antisemitismi algust akadeemilises ilmas. Nii loetakse vanimaks juudi korporatsiooniks 1882. a Viinis asutatud *Kadimah*'d (“Edasi”). Järgnevatel aastakümnetel asutati ainuüksi Viinis kümnekond juudi korporatsiooni.⁹ Enamik neist olid värvekandvad ja vehklevad, nad toetasid uuendusmeelseid sionistlikke seisukohti vastandina vanameelsetele talmudi-uurijatele, suur osa neist valisid Theodor Herzli oma auliikmeks. 19. saj lõpus koondusid Austria juudi üliõpilasorganisatsioonid katusorganisatsiooni *Senioren-Convent* (Seewann 1990: I, 33–37, 123–198).

Saksamaa kõrgkoolides juudi üliõpilaste osakaal nii suur ei olnud. Saksamaa üliõpilasilmas domineerisid Köseni Seenioride Konventide Ühendusse¹⁰ koondunud vanad (s.t enamasti 19. saj alguses asutatud) ülikoolikorporatsioonid (saksa k *Corps*, vastandasid end tehnika- jt kõrgkoolide korporatsioonidele, millest pidasid end paremateks), mis olid rõhutatult apoliitilised ja liikmeskonna mõttes rahvusvahelised. Need korporatsioonid võtsid aariasätted oma statuutidesse alles 1920.–1930. a-tel (mis neid natside ajal siiski sundlikvideerimisest ei päästnud). Saksamaal olid esimestena antisemitismist mõjutatud alates 1880. a-test asutatud Bismarcki-meelsed Saksa Üliõpilaste Seltsid¹¹. Vastukaaluks viimastele asutati juudi korporatsioonid, esimesena Saksamaal 1886. a Breslau *Viadrina* (hiljem *Thuringia*). 8. augustil 1896. aastal ühinesid Saksamaa juudi korporatsioonid katusorganisatsiooniks *Kartell-Convent* (1931. a 13 korporatsiooni), hiljem asutati ka *Kartell Jüdischer Verbindungen* (1931. a 17 korporatsiooni) ja *Bund Jüdischer Akademiker* (1931. a 9 korporatsiooni). Peale nimetatud 39 korporatsiooni olid mõned korporatsioonid, mis katusorganisatsioonidesse ei kuulunud (Schindler 1991: 189–203).

Austria ja Saksamaa juudi korporatsioonid asutati selle tõttu, et juute teistesse üliõpilasorganisatsioonidesse enam ei võetud ja juudi üliõpilaste au kaitsmiseks. *Kartell-Convent*

⁹ Ametliku nimega üldiselt *Jüdischer Akademischer Verein, JAV*.

¹⁰ Saksa k *Kösender Senioren-Convents-Verband, KSCV*.

¹¹ Saksa k *Vereine Deutscher Studenten, VDS*; katusorganisatsioon *Verband der Vereine Deutscher Studenten* (ka *Kyffhäuserverband*) asutati 1881.

kuuluvate korporatsioonide liikmetele oli rahvusliku solvangu peale (tavaliselt *Judenjunge* — juudipoiss) kohustuslik solvaja saablimensuurile, enne I maailmasõda ka püstoliduellile välja kutsuda. Vastasel korral heideti solvatu automaatselt korporatsioonist välja. Saablimensuuri rääkimata püstoliduellist üldiselt kardeti, saabel on raskem kui rapiir ja sellega löödud haavad ohtlikumad.

20. saj alguses laienes juutide liikmeks mittevastuvõtmine üliõpilasorganisatsioonides konfessionaalselt kriteeriumilt rassilisele — kehtestati nn aariaprintsiip (Schindler 1991: 189–203). Ekslikult loetakse mõnikord antisemitismiks paljude saksa korporatsioonide (eelkõige *Burschenschaft*ide) põhikirjasäte, et liikmeteks saavad olla vaid sakslased; siinkohal tuleb meenutada, et üldiselt eeldavad ka eesti üliõpilasorganisatsioonide põhikirjad liikmete eesti soost olemist.

3. Tartu ülikooli juudi üliõpilasorganisatsioonide arhiivid

Juudi üliõpilasorganisatsioonide arhiivid¹², välja arvatud *Hasmonaea*, *Hacfiro* ja *Šatah* arhiiv, on küllalt hästi säilinud. 31. märtsil 1953 anti tollaegsest Eesti NSV Riiklikust Ajaloo Keskarhiivist Tartus Eesti NSV Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Keskarhiivi Tallinnas üle kõigi Eesti Vabariigi ajal tegutsenud juudi organisatsioonide arhiivid, nende hulgas ka korporatsiooni *Limuvia* ja selle vilistlaskogu, Akadeemilise Seltsi Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks (edaspidi Akadeemiline Selts) ja korporatsiooni *Hasmonaea* arhiivid. Et *Hasmonaea* arhiivi enamiku hävitasid 1940. a ilmselt¹³ *Hasmonaea* liikmed ise, oli sellest arhiivist üle anda vaid kuus säilikut, nende hulgas ka *Hasmonaea* saksakeelne kodukord. Miks juudi organisatsioonide arhiivid mõned nädalad pärast J. Stalini surma Tallinna viidi, ei ole teada. Üleviimise korraldajaid ei huvitanud tsariaegse ülikooli juures tegutsenud juudi organisatsioonid — 1907. a *Limuviaga* ühinenud Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi arhiiv aastatest 1884–1907 jäeti Tartusse. Samuti on alles keiserliku ülikooli asjaajamises juudi üliõpilasorganisatsioonide kohta peetud toimikud. Kadunud on aga toimikud, mis peeti Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis *Limuvia* ja *Hasmonaea* kohta. Need toimikud olid asjaajamises kindlasti olemas ja võib-olla on kusagil praegugi; enamiku teiste eesti, saksa, vene ja läti üliõpilasorganisatsioonide, samuti *Šatah*, *Hacfiro* ning Akadeemilise Seltsi toimikud on ülikooli fondis (EAA f 2100, n 19) säilinud.

Teiste üliõpilasorganisatsioonide arhiivimaterjalidega võrreldes saab juudi üliõpilasorganisatsioonide kohta olemasoleva arhiivimaterjali säilimise astet hinnata peaaegu rahuldavaks. Enamiku organisatsioonide kohta on võimalik saada ülevaade, samuti on rekonstrueeritav nende liikmeskond (mõningate probleemidega 1905–1909/1910 ja 1916–1918 liikmeks astunute osas). Vaid *Hasmonaea* liikmeskond on rekonstrueeritav kaudsete materjalide, peamiselt teistele organisatsioonidele saadetud semestrinimekirjade põhjal, mida aga ei ole iga semestri kohta säilinud.

Kirjandusega on lugu nigelam. Kui iga suurema eesti või baltisaksa üliõpilasorganisatsiooni kohta avaldatu on mõõdetav kilodes (kahjuks tihtilugu rohkem otseses ja veidi vähem sisulises tähenduses), siis Eestis kättesaadavat kirjandust juudi üliõpilasorganisatsioonide kohta praktiliselt ei olegi. Mõningase ülevaate saab vaid 1992. a Movša Michelsoni tõlkes ilmunud Kopl Joktoni raamatust

¹² Juudi Üliõpilaste Vastastikuse Abistamise Kassa: üldtoimikud ülikooli asjaajamises, Eesti Ajalooarhiiv (edaspidi EAA) f 402, n 7, s 197 ja f 2100, n 19, s 160; Akadeemiline Selts Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks: Eesti Rügiarhiiv (ERA) f 2294; üldtoimikud ülikooli asjaajamises, EAA f 402, n 7, s 199 ja 261 ning f 2100, n 19, s 27; *Limuvia* (Kirjanduse ja Muusika Selts): ERA f 2292; üldtoimikud ülikooli asjaajamises, EAA f 402, n 7, s 198 ja 297; Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Ühing: EAA f 2653, üldtoimikud ülikooli asjaajamises, EAA f 402, n 7, s 204 ja 240; *Hasmonaea*: ERA f 2293; *Hacfiro*: ainult toimik ülikooli asjaajamises, EAA f 2100, n 19, s 150; *Šatah*: sama, EAA f 2100, n 19, s 291.

¹³ Autori oletus analoogia põhjal: Läti Ülikooli *Hasmonaea*, mille eeskujul Tartu *Hasmonaea* asutati, hävitas oma arhiivi, et NKVD selle materjale süütoenditena kasutada ei saaks (*Kadishevitsch 1996: V, 55*).

“Juutide ajaloost Eestis” (Jokton 1992). Peale selle muidugi Harald Seewanni eespool viidatud kogumikust.

4. Juudi üliõpilased Tartu ülikoolis enne 1918. aastat

Juudi üliõpilasi õppis TÜs esimestest taastamisjärgsetest aastatest alates. 1807. a ja 1808. a immatrikuleeriti arstiteaduskonda Vilniusest pärit Simon Meierowitsch ja Michael Salomon Zeidler. 1809–1812 immatrikuleeriti arstiteaduskonda kolm Levi: Demetrius August, Joachim ja Moses Ezechiel. Esimene sai 1810. a auhinnatöö eest kuldmedali, viimase rukkisid baltisaksa tudengid 1816 (Album Academicum... 1802–1889; Kudu 1985: 36–37) 1812. a immatrikuleeriti Austriast pärit Hirsch Rappaport. A-ni 1850 immatrikuleeriti Benjamin, David ja Eduard Levi (Levy), Abram ja Hirsch Schapir (Schapiro), Paul Israelsohn, Alexander, Emanuel ja Paul Wulffius, Leopold Cohn jt. Juudi üliõpilaste arv Tartu ülikoolis hakkas suurenema 19. saj II poolel. Statistikat uskkondade kaupa peeti ülikoolis a-st 1878 (*Статистическія таблицы...* 1902: 22; Personal der Kaiserlichen Universität zu Dorpat 1844–1891). Pärast 1881. aasta pogromme tuli Tartusse juudi soost üliõpilasi ka teistelt juudi asualadelt, sealhulgas mitu endist Kiievi ülikooli tudengit (Kaplan 1996: 85). Kui 1881. a oli immatrikuleeritud 63 juudiusulist, siis 1882. a juba 115 (*Статистическія таблицы...* 1902: 22). 1884–1893 kasvas juudi üliõpilaste osakaal üliõpilaskonnas 10,4%-lt 24,1% le (*Личный состав...* 1916). Juutide osakaalu nii kiire kasv 10 aasta jooksul ei ole tingitud mitte niivõrd nende absoluutarvu kasvust, kui võrd ülikooli venestamisest a-st 1889. Pärast ülikooli venestamist lahkusid Tartu ülikoolist paljud saksa tudengid, et 1890. a-te esimesel poolel üliõpilasi ka Venemaalt eriti juurde ei tulnud, vähenes üliõpilaste üldarv juudi üliõpilaste arvu kasvades. Siinjuures tuleb arvestada ka rüütelkondade saksakeelsete eragümnaasiumide — Tallinna ja Riia rüütli- ja toomkoolide ning Viljandi, Birkenruh’ (Bērzaine) ja Goldingeni (Kuldīga) maagümnaasiumide sulgemist 1892. a, mis oluliselt vähendas potentsiaalsete saksa või saksakeelsete tudengite arvu. Kui 1890. a oli immatrikuleeritud 1812 üliõpilast, nendest 333 juuti, siis 1893. a 1546 üliõpilast, nendest 373 juuti (*Личный состав...* 1916). Sellest aastast alates hakati Tartu ülikoolis järk-järgult rakendama juutide *numerus clausus*, s.o juute tohtis olla 5% immatrikuleeritud üliõpilastest ja 10% farmatseutidest. 1896. a-ks oli juudi üliõpilaste arv vähenenud 188-ni, koos sellega üliõpilaste koguarv 1225-ni. Ülikool asutusena sattus suhteliselt kehva seisuga: paljud baltisaksa tudengid olid lahkunud, juute immatrikuleerida ei tohtinud, eesti, läti ja poola üliõpilasi ei olnud ka piisavalt. Selle probleemi lahendamiseks otsustati 1897. a TÜ valitsuse määrusega lubada TÜsse astuda õigeusu I järgu vaimulike seminaride lõpetanutel, ehkki nende hariduse tase ei olnud võrreldav gümnaasiumiharidusega. Seminariste võeti Venemaal veel vaid Varssavi ja Tomski ülikoolidesse. Tartusse tulvasid seminaristide hordid kogu Venemaalt, üliõpilaskond venestus ja juutide protsent muutus nõuetekohaseks, püsidis sellisena kuni I ilmasõjani, kuni see a-ks 1916 sõjapõgenike arvel jälle 19,4%-ni kasvas (*Личный состав...* 1916).¹⁴

5. Üliõpilasorganisatsioonid Tartu ülikoolis 1880. aastatel

1880. a-te alguseks oli Tartus kujunenud 6 baltisaksa korporatsiooni ja lätlaste *Lettonia* domineeritav üliõpilasriik. Neile kuulus mitteametlik seadusandlik võim üliõpilasasjus. Kõrgeimaks organiks oli seitsme korporatsiooni eestseisustest koosnev *Chargierten Convent (Ch!C!)*, üldkehtivaks seaduseks “kommaan” — *allgemeiner Comment*. Enamik “metsikuid” üliõpilasi, sh juudi tudengid, garanteerisid ühe või teise korporatsiooni juures kommaani. Juriidiliselt olid TÜ korporatsioonid registreeritud 1855. a Tartu õpperingkonna kuraatori G. F. v. Bradke (1854–1862) ajal antud “Reeglite Tartu Ülikooli üliõpilaskorporatsioonidele” (Regeln für die Corporationen... 1855) alusel. Uue

¹⁴ Vt ka graafik 1.

korporatsiooni asutamiseks oli vajalik kõigepealt *Ch!C!*, seejärel ülikooli nõukogu nõusolek. Lõppotsuse lubada või keelata korporatsiooni asutamine tegi rahvahariduse minister või tema abi. 1880. a-te algusest hakati asutama ka üliõpilasseltsse. 1868. a kuraatori krahv A. Keyserlingi ajal (1862–1869) antud uute üliõpilaseeskirjadega lubati üliõpilaste teaduslik-kirjanduslike seltside¹⁵ asutamine, mille põhikirjade registreerimise õigus oli rektoril ainuisikuliselt (Regeln für die Studierenden... 1869). Nende eeskirjade alusel registreeriti 1883–1884 3 juudi seltsi: Kirjanduse ja Muusika Selts, Akadeemiline Juudi Ajaloo ja Kirjanduse Selts ning Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts. Peale nende registreeriti selle eeskirja järgi teisigi tegelikult rahvuslikke üliõpilasorganisatsioone: Eesti Üliõpilaste Selts (1883), Vene Üliõpilaste Selts (1881/1885–1918), noorlätlaste Kirjanduslik-Teaduslik Selts (1888–1899), Loodusteaduse Sõprade Selts (1888–1906, poola üliõpilasorganisatsioon, tegelikult 1828. a asutatud korporatsiooni *Polonia* legaalne eksistentsivorm) ja mõned erialased ühingud (EAA f 402, n 7, s 196, 282, 242, 241). Kõik seltsid kohustusid põhikirjaliselt kommaani tunnustama ja kõigi nende seltside liikmed olid korporatsioonide juures “metsikutena” kirjas¹⁶.

6. Juudi üliõpilased baltisaksa korporatsioonides

Et neli vanimat baltisaksa korporatsiooni olid asutatud piirkondlike organisatsioonidena, oli liimke sünnikoht ja/või kool rahvusest olulisemad ning baltisaksa korporatsioonide liikmete hulgas oli mitmeid rohkem või vähem germaniseerunud eestlasi, lätlasi, venelasi jt rahvuste esindajaid. Teisiti ei olnud see ka juutide puhul. Ilmselt esimest korda baltisaksa korporatsioonide ajaloos tuli juudiküsimus arutusele korporatsiooni *Estonia* 20. mai 1841. a koosolekul, kui otsustati, et edaspidi saavad värvikandjateks ainult sakslased.¹⁷ See küsimus oli päevakorras seoses konfliktiga, mille põhjuseks oli juudi soost matemaatikatudeng Isidor Schmähmann, kes oli *Estonia Fechtbodist*¹⁸. Protokollist ei selgu konflikti lähemad asjaolud. Eesti, vene, juudi jt mittesaksa päritolu liikmeid oli *Estonias* igal juhul ka pärast seda. Et Tartus õppivad juudid olid pärit peamiselt Kuramaalt, oli mitu juuti *Curonia* liikmete hulgas. E. Kuehn on nime järgi kindlaks teinud 5 juudi soost *Curonia* värvikandjat: Paul Israelsohn-Voss (*Curoniasse* vastu võetud 1850), Johann Claasen (1858), Adolf Knie (1867), Renatus Kapeller (1867) ja Julius Klein (1882). Kõik nad õppisid arstiteadust (Kuehn, 1996: V, 53). Kuid juute oli ka nooremates korporatsioonides. *Fraternitas Academica* (asutatud 1881) asutajaliige ja lipulaulu autor Joseph Ferdinand Feitelberg oli Mütavi juut. Sama aasta “rebane”, Kiievi juut Boris Sacher hukkus detsembris 1884 püstoliduellil (*Album Fratrum Academicorum*, 1981: No. 7, 39). Juudi päritolu liikmeid oli selles korporatsioonis hiljemgi, 1920. a-te lõpul võeti liikmeks Tallinnast pärit Leonid Vainer (Wainer; ülikooli matrikliraamatu järgi küll luterlane, lõpetanud Tallinna saksa ühisgümnaasiumi). 1939. a oli ta Tartu ülikooli sisekliiniku assistent ja loobus ümberasumisest, 1941. a ei evakueerunud ka Nõukogude Liidu tagalasse. Pärast Saksa okupatsiooni algust aidati ta Simuna jaoskonnaarsti ametisse, kus okupatsiooni üle elas (*Album Academicum...* 1918–1944 1994: nr 10413; *Album Fratrum Academicorum*, 1981: No. 277). Ilmselt oli ta Jaan Krossi romaani “Mesmeri ring” kaudtegelase Dr. Faini (keda varjas Lingmäe *alias* Artur Linkberg) prototüübiks.

¹⁵ Saksa k *Verein*, vene k *общество*.

¹⁶ Võrreldud on “metsikute” nimekirju (*Liste der Wilden*) *Ch!C!* protokollide juures (EAA f 2090, n 1) ja nimetatud organisatsioonide liikmete nimekirju organisatsioonide toimikutes (EAA f 402, n 7).

¹⁷ *Eine Vorschlag, daß nur deutsche bei uns Landsleute werden können, wurde mit 12 Stimmen pro u. 9 contra angenommen* (EAA f 1843, n 1, s 51).

¹⁸ Liikmestaatus baltisaksa korporatsioonides. Nimetus tuleb vehklemisharjutusteks mõeldud saali (*Fechtboden*) nimetusest. 1820.–1840. a-tel olid *Fechtbodistid* üliõpilased, kes kasutasid teatud tasu eest korporatsiooni vehklemissaali ja -varustust ilma korporatsiooni liikmeks olemata. Alates 1850. aastatest oli *Fechtbodist* termin kõigi mitte-tegevliikmete (s.o mittevärvikandjate), sh rebaste kohta.

7. Juudi üliõpilasorganisatsioonid Tartu Keiserliku Ülikooli juures

7.1. Juudi Üliõpilaste Vastastikuse Abistamise Kassa

Vanimaks juudi organisatsiooniks oli 16. detsembril 1874 asutatud Juudi Üliõpilaste Vastastikuse Abistamise Kassa.¹⁹ Kassa esimeseks esimeheks oli Aizik Feiertag ja kassal oli alguses 22 liiget (Kaplan 1996: 85). Kassa vahendid moodustasid liikmete semestrimaksudest ja Peterburis asunud "Hariduse Levitamise Ühingult Venemaa Juutide Seas" saadud toetustest. Kassal oli laiem kui vaid üliõpilaskondlik tähendus. 1875. a toetasid kassa liikmed Tartu juudi algkooli organiseerimist ja nõustasid selles tasuta õpetama.

1907. a registreeriti kassa uus põhikiri. Selle kohaselt olid kassa liikmeteks kõik juudi üliõpilased ja kõrgeimaks organiks iga semestri alguses toimuv üldkoosolek, mis valis kaheksaliikmelise juhatuse, mis omakorda valis endi seast esimehe, kassiiri ja sekretäri. Alates 1907. a-st avaldati trükitud aruandeid, mis koos bilansiga sisaldasid ka võlgnike nimekirja ja tegevusaruande. Et kassa asjaajamine kestis veebruarist oktoobrini ja oktoobrist veebruarini, ülikooli üliõpilaste arvu aruanded on tehtud aga teistel aegadel, ei saa kassa liikmete arvu juudi üliõpilaste arvuga võrrelda. 1914. a oli kassal 171 liiget ja 604 vilistlast, 1915. a I semestril 266 liiget (neist 51 asearstidena rindel ja 1 Saksamaal sõjavangis), 1915. a II semestril juba 419 liiget (EAA f 402, n 7, s 197).

7.2. Kirjanduse ja Muusika Selts ning Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts

10. septembril 1882 asutasid Kuramaalt pärit juudi üliõpilased organisatsiooni Seltskondlik Ring²⁰ (ERA f 2292, n 1, s 1). Teadmata põhjustel lõhenes ring järgmisel semestril, 12. juulil ja 2. novembril 1883 peetud koosolekul astus osa liikmetest välja ja asutas Kirjanduse ja Muusika Seltsi, mille rektor E. v. Wahl (1881–1885) registreeris 12. detsembril 1883²¹ (EAA f 402, n 7, s 198). Järelejäänud seltskond asutas 12. märtsil 1884 Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi, mille rektor registreeris 17. märtsil²² (EAA f 402, n 7, s 204). Ainsa olulise erinevusena nende seltside liikmeskondade vahel võib märgata, et kui Kirjanduse ja Muusika Seltsi liikmeskonnas oli aastatel 1883/1884–1905²³ rohkem Liibavi Nikolai gümnaasiumi, siis Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslikus Seltsis Miitavi kubermangugümnaasiumi lõpetanud. Liibavi-Miitavi konflikti (ilmselt ei olnud selle taustaks vastuolu endise Piltene stifti ja Kuramaa hertsogiriigi juudi kogukondade vahel) osa aja jooksul vähenes, vaadeldaval perioodil oli Kirjanduse ja Muusika Seltsis ka 12 Miitavi kubermangugümnaasiumi ning Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslikus Seltsis 10 Liibavi Nikolai gümnaasiumi lõpetanud.²⁴ Et juutide arv Riias kasvas kiiresti, suurenes 1883–1905 pidevalt Riia gümnaasiumite lõpetanute hulk, moodustades kokku veidi alla veerandi Kirjanduse ja Muusika Seltsis ning veerand Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslikus Seltsis. Riias lõpetasid gümnaasiumi ka paljud mujalt pärit juudid.

Sünnikohtade (vt tabel 2) järgi nii selged trendid välja ei joonistu. Kirjanduse ja Muusika Seltsi 170-st liikmest, kelle sünnikoht on teada, olid 57 sündinud Kuramaa kubermangus, sh 25 väiksemates linnades ja maal, 18 Liibavis ja 14 Miitavis. Samas olid 30 Kirjanduse ja Muusika Seltsi liiget

¹⁹ Saksa k *Kassa zur Unterstützung jüdischer Studierender zu Dorpat*, vene k *Касса взаимопомощи студентов-евреев Юрьевского университета*.

²⁰ Saksa k *Geselliger Kreis*.

²¹ Saksa k *Literärisch-musikalischer Verein*.

²² Saksa k *Wissenschaftlicher Verein für Geschichte und Literatur*.

²³ Aastatest 1905–1909/1910 on üliõpilasorganisatsioonide liikmete nimekirjad ülikooli asjaajamises väga lünklikult säilinud. Järjekindlam arvepidamine algas taas pärast 1912. aastal ülikooli juhtkonna korraldatud üliõpilasorganisatsioonide anketeerimist.

²⁴ Vt tabelid nr 2 ja 3 (tabelid on koostatud seltside nimekirjade (EAA, f 402, s 198, 204, 240 ja 297) ning *Album Academicum...1802–1889* ja *Album Academicum... 1889–1918* isikuandmete põhjal. Tabelid ei kajasta rohuteaduse kuulajaid, sest need ei pidanud olema keskharidusega, samuti ei ole nende andmeid *Album Academicum*ides).

sündinud hoopis Kaunase kubermangus (Kaunase kubermangus gümnaasiumi lõpetanuid Kirjanduse ja Muusika Seltsi liikmete hulgas polegi, Vilniuse gümnaasiumi olid lõpetanud 9 liiget). Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi 143-st liikmest olid 53 sündinud Kuramaal, sh 28 Miitavis, 23 väiksemates linnades ja maal (sh 10 Kuldigas ja maakonnas), Liibavis aga vaid 2. Kaunases ja Kaunase kubermangus oli sündinud 15 liiget.

1880. a-te alguses, kui TÜs käsitleti juudi tudengeid teistega võrdsetena, oli ka juudi tudengeil võimalik keskenduda üliõpilasile iseloomulikele korporatsioonide ja seltside vahelistele nägelustele päritolu ja lõpetatud gümnaasiumi taustamõjul. Pärast venestuse ja eeskirjalise antisemitismi algust Tartu ülikoolis muutus olulisemaks vastasseis venestuse ja antisemitismiga. Sünnikoht ja lõpetatud gümnaasium ei oma inimsuhetes kunagi absoluutset tähendust. Statistika taandamine sünnikohta ja keskhariduse omandamise asutust määravate põhjusteni tähendaks aga loobumist üldistusest, mis teeks statistika mõttetuks.

Mõlemad organisatsioonid sarnanesid sisemiselt üleschituselt saksa korporatsioonidele, juudi korporatsiooni kinnitamist rahvahariduse ministeeriumis pärast 1882. a juudieskirju aga ei tasunud loota. Nii tegutseti seltsidena, nagu eesti üliõpilasedki pärast *Vironia* asutamiskatse nurjumist EÜSina jätkasid. Liikmeskonnad jagunesid tegevliikmeteks ja rebasteks, lõpetanud moodustasid vilistlaskogu. Koosolekud toimusid kaks korda nädalas, koosolekutel kuulati ettekandeid ja aeti seltsi asju. Mõlemad seltsid kogusid endale korraliku raamatukogu, Kirjanduse ja Muusika Seltsi eestseisus koosnes esimehest, kirjandusala abiesimehest ja muusikaala abiesimehest, Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi eestseisus oli viieliikmeline (esimees, abiesimees, laekur, kirjatöömaja, raamatukoguhoidja). Kirjanduse ja Muusika Selts taotles 1886. a I semestril *Ch/CAt* luba kanda välismärgina sinist valgete servadega uuriripatsit, kas nad selle loa ka said, ei ole teada (EAA f 2090, n 1, s 129, l 36). Esimesel 10 aastal kasvasid mõlemad seltsid jõudsasti, tipuks oli Kirjanduse ja Muusika Seltsi 51 liiget 1892. a II semestril ning Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi 40 liiget 1893. a II semestril. Juudi üliõpilaste arvu kahanemine tähendas ka seltside õitsengu lõppu, 1902. a tegi Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts, mille liikmete arv oli langenud alla 15, Kirjanduse ja Muusika Seltsile ühinemissetpaneku. Alanud esimene Vene revolutsioon lükkas otsustamist viis aastat edasi, ühinemisaktile kirjutati alla 3. novembril 1907 (ERA f 2292, n 1, s 6)²⁵. Ülikooli asjaajamise jaoks (?) hoiti Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslikku Seltsi alles kuni 1912. a-ni ning alles 2. detsembril 1912 teatati ülikooli nõukogule tegevuse ajutisest katkestamisest ja likvideerimiskulude katmiseks kulutatust üle jäänud vara üleandmisest Kirjanduse ja Muusika Seltsile (EAA f 402, n 7, s 240).

Et rahvuslike seltsidena oluks juudi seltside registreerimine võimatu, olid mõlemad seltsid põhikirjaliselt avatud kõigile buršidele. Mittejuutidest liikmeid seltsides siiski ei olnud. 9. märtsil 1917 vastu võetud uues põhikirjas fikseeriti liikmeksastuja juudiusulisuse nõue (EAA f 402, n 7, s 297, 473), uueks nimeks sai Juudi Üliõpilaste Kirjanduse, Muusika ja Teaduse Selts.²⁶

7.3. Akadeemiline Selts Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks

Osa teistelt juudi asualadelt tulnud juudi soost üliõpilasi kuulus 26. novembril 1881 asutatud Vene Üliõpilaste Seltsi. 1882. a soovisid venelastest seltsi liikmed kehtestada juutidele *numerus claususe*. Selle peale astusid juudid välja (Kaplan 1996: 85) ja asutasid Akadeemilise Seltsi Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks (edaspidi Akadeemiline Selts)²⁷, mille rektor registreeris 21. detsembril 1883 (EAA f 402, n 7, s 199).

²⁵Jacob Kaplani artiklis ja Abe Liebmani magistritöös ekslikult 1908.

²⁶ Ametlik nimi vene k: *Литературно-музыкальное и научное общество студентовъ-евреевъ*.

²⁷ Ametlikud nimed saksa k *Akademischer Verein für jüdische Geschichte und Literatur* ja vene k *Академическое общество для изучения еврейской истории и литературы*.

Akadeemilise Seltsi liikmeskond erines nii sünnikohtade kui ka lõpetatud gümnaasiumite poolest oluliselt ülalkirjeldatud seltside liikmeskondadest²⁸. 1883–1904 on seltsi 179 liikme puhul teada lõpetatud gümnaasium, seejuures esineb 38 kooli üldse vaid üks või kaks korda. Vastavalt 14 ja 13 liiget on lõpetanud Riia ja Minski gümnaasiumid. 5–10 liiget olid lõpetanud Tartu, Odessa, Nikolajevi, Moskva, Hersoni, Grodno ja Pihkva gümnaasiumid. Võrdluseks eelnimetatud seltsidega nimetatagu, et Liubavi Nikolai gümnaasiumi lõpetanuid oli vaadeldaval perioodil Akadeemilise Seltsi liikmete hulgas 7 ja Mütavi kubermangugümnaasiumi lõpetanuid 3.

Akadeemilise Seltsi liikmetest olid kõige rohkem, 27 liiget, sündinud Odessas ja Hersoni kubermangus (meenutatagu siinkohal enam kui 2 000 Kuramaa juudi asumist Hersoni kubermangu 50 aastat varem), Kaunase kubermangus olid sündinud 25 ja Minski kubermangus 23 liiget. Järgnesid Grodno (21), Vitebski (koos sel ajal sellesse kubermangu kuulunud Latgalega, 19) ja Mogiljovi kubermangud (15). 14 liiget olid sündinud nii Kuramaa kui ka Vilniuse kubermangus (vt tabel 2).

Juudi üliõpilaste tulek TÛsse teistelt juudi asualadelt oli tingitud eeskätt juutidevastase seadusandluse karmistumisest ja pogrommidest alates 1882. a-st mujal Vene Impeeriumis, mis kuni selle aastakümne lõpuni olukorda Eesti-, Liivi- ja Kuramaal ning TÛs oluliselt ei mõjutanud. Nii tulid Tartusse õpinguid jätkama ka paljud varem teistes ülikoolides õppinud juudi üliõpilased. 1883 II–1889 II Akadeemilisse Seltsi astunud 110-st liikmest 33 olid varem õppinud teistes vene kõrgkoolides, sealhulgas eriti Kiievi, Odessa Novorossija, Moskva, Peterburi ja Varssavi ülikoolides.²⁹ Alates 1890. a-test, kui TÛ sisemine korraldus teiste vene ülikoolidega tasalülitati, on juudi tudengite mõnest teisest ülikoolist Tartusse ületulek väga haruldane.

Akadeemiline Selts õitses 20. saj alguseni, siis algas kiire langus ja 1902. a I semestril oli nimekirjas vaid 4 liiget. Pärast 1905. a revolutsiooni hakkas liikmete arv kasvama ja 1916. a I semestril oli seltsi nimekirjas koguni 114 liiget (teistest ülikoolidest tulnud liitusid peamiselt Akadeemilise Seltsiga). Seltsi eestseisusse kuulusid esimees, abiesimees, sekretär, kassiir, raamatukoguhoidja, alates 5. mai 1916. a vastu võetud uuest põhikirjast oli liikmekssaamise eeltingimuseks juudi rahvusest olemine. Samast ajast alates võeti seltsi ka naisüliõpilasi.³⁰

Ühelgi juudi seltsil ei olnud oma maja ja kortereid vahetati tihti. Ehkki tänavanimed ja majade numeratsioon Tartus on 100 aastaga muutunud, jäädvustab loetelu juudi seltside korterite aadressidest enne I ilmasõda siiski osa Tartu tudengigeograafiast. Kirjanduse ja Muusika Selts asus järgmistel aadressidel: 1885 *Väike 1*, 1886 *Peterburi 34*, 1887 *Vene 7*, 1890 *Peterburi 33*, 1893 *Peterburi 72* ja *Jakobi 15*, 1895 *Aleksandri 28*, 1896 *Aleksandri 32*, 1897 *Peterburi 59* (veel 1903), 1912 *Lootuse 8* ja 1914 *Auriku 1*; Ajaloo ja Kirjanduse Teadusliku Seltsi korter asus 1884 *Uueturu 17*, 1886 *Maarjamõisa 16*, 1891 *Riia 9*, 1898 *Aleksandri 28*, 1903 *Pihkva 8*, 1904 *Peterburi 117* ja 1907 *Riia 101*. Akadeemiline Selts asus aadressidel: 1884 *Botaanika 16* ja *Peterburi 48*, 1885 *Peterburi 58*, 1886 *Poe 3*, 1894 *Vene 7*, 1895 *Võru 2*, *Võru 13*, 1896 *Pihkva 20* ja *Võru 21*, 1897 *Pihkva 20* ja *Lille 12*, 1898 *Raatuse 17*, 1902 *Kivi 1*, 1903 *Lille 12*, 1911 *Söögituru 4*, 1912 *Poe 9*, 1915 *Söögituru 4* (EAA f 402, n 7, s 198, 297, 204, 240, 199, 261).

29. novembril 1907. a registreeriti ülikooli nõukogus Juudi Üliõpilaste Lugemissaal-Raamatukogu³¹. Ei ole teada, kas see üldse tegutsema hakkas või asutati lihtsalt igaks juhuks, sest sellise asutamine oli lubatud rahvahariduse ministri kindraladjutant Vannovski 3. jaanuaril 1902 kinnitatud “Ajutiste

²⁸ Vt graafikud.

²⁹ Andmed saadud *Album Academicum... 1802–1889* isikuandmete ja EAA f 402, n 7, s 199 liikmete nimekirjade võrdlemisel.

³⁰ Ehkki naiste õppimine Tartu ülikoolis üliõpilastena lubati juba 1915. a, kanti esimesed naised ülikooli matrikliraamatusse alles 1917. a.

³¹ Ametlik venekeelne nimi *Юрьевская читальня-библиотека еврейскихъ студентовъ*.

eeskirjadega üliõpilasasutuste organiseerimise kohta Rahvahariduse Ministeeriumi kõrgemates õppeasutustes³² (EAA f 402, n 7, s 624) ning Ministrite Nõukogu 11. juuni 1907. a määrusega antud ja keisri kinnitatud "Eeskirjadega üliõpilasorganisatsioonide ja kõrgemate õppeasutuste ruumides korraldatavate koosolekute kohta"³³ (EAA f 402, n 7, s 624). 1911. a-ks oli see organisatsioon oma võimaliku tegevuse lõpetanud.

7.4. Juudi seltside ühisjooni

Kõiki kolme juudi seltsi ühendab laialdasem kultuuriline tegevus, kui seda harrastati (balti)saksa korporatsioonides. Selles mõttes võib juudi seltse võrrelda eesti ja läti seltsidega, kus lõbusa üliõpilaselu ja auväärse säilitamise kõrval oli eesmärgiks ka rahvusliku identiteedi loomine või säilitamine³⁴.

Juudi seltsidesse kuulusid 1880. a-tel ja 1890. a-te I poolel ainult arstiteaduse üliõpilased ja rohuteaduse kuulajad. Selline erialavalik tulenes Venemaal kehtinud elukutse-, elukoha- ja hariduspiirangutest — sel ajal ülikoolis õppinud juudi tudengid nägid oma tulevikku piirangutega mugandudes mittejuudi ühiskonda lülitumises. See põhjendab ka juudi seltside liikmete erakordset edukust õpingutes³⁵ — enamik neist lõpetas stuudiumi arstiteaduskonnas ette nähtud 10 semestriga ja suhteliselt paljud kaitsesid doktorikraadi. Alates 1890. a-te II poolest õpiti domineerima jäänud arstiteaduse kõrval ka teisi teadusi, kindlasti aitas kaasa juudi ühiskonna majandusliku ja sotsiaalse taseme tõus, mis ühelt poolt tekitas vajaduse ilmaliku kõrgharidusega spetsialistide järele juudi kogukonnas endas (eraadvokaadid), teiselt poolt aga võimaldas mitmetel tudengitel õppida aineid, mis neid tegelikult huvitasid. Kahjuks on andmed sel ajal TÜ lõpetanud juudi tudengite edasise käekäigu kohta lünklikud.

Kirjanduse ja Muusika Seltsis ning Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslikus Seltsis oli põhikeeleks saksa keel, 20. saj esimesel poolel hakkas kasvama vene keele kõnelejate osatähtsus, lisandus ka juudi keel, nii et 1920. a-tel oli *Limuuias* kasutusel juba kolm keelt. Kirjanduse ja Muusika Seltsi protokolle peeti kuni Esimese maailmasõjani põhiliselt saksa, seejärel kümme aastat vene keeles. *Limuuias* protokolliraamatud alates 1920. a-te keskpaigast olid juudikeelsed (vt ERA f 2292, n 1). Akadeemilises Seltsis räägiti vene ja juudi keeles. TÜga suheldi ametlikus (s.o kuni 1892, kohati hiljemgi saksa, hiljem vene) keeles, sisemine asjaajamine oli kahes esimeses seltsis saksa, viimases vene keeles (ERA f 2292, EAA f 2653)³⁶.

³² Vene k *Временныя правила организации студенческих учреждений въ высшихъ учебныхъ заведенияхъ ведомства Министерства Народнаго Просвещения.*

³³ Vene k *Правила относительно студенческихъ организаций и устройства собраній в стенахъ высшихъ учебныхъ заведений.*

³⁴ Huvitav on, et juudi entsüklopeedia venekeelne väljaanne nimetab ainsa juudi üliõpilasorganisatsioonina Tartu ülikooli juures Akadeemilist Seltsi, mis olla asutatud kaasüliõpilaste antisemitismi tõttu, kes sundisid juute oma organisatsioonidest välja astuma (Еврейская энциклопедія XVI, 347).

³⁵ 1873. a märkis Georg Julius von Schultz (dr Bertram) juba 1820. a-te üliõpilaste kohta: "...Juudi päritoluga üliõpilaste juures võib sellist kõikeneelavat hoolsust sageli kohata, nii et tekib kiinsatus selle põhjust vabel otsida rahvuslikus vooruses — ihnsuses. Sest õpetatus on ettenägeliku silmis samasugune kaup nagu iga teinegi ning doktorikübar läheb rohkem või vähem maksma, olenevalt sellest, kas tudeeritakse lühemat või pikemat aega." (Bertram 1999: 11–12).

³⁶ Erinevate keelte ja kirjaviiside kasutamine liikmete nimekirjades teeb juudi seltside liikmeskonna kindlakstegemise, eriti 1890. a-te esimesel poolel liikmeksolnute osas, kui ülikooli asjaajamises saksa keel vene keelega asendati, küllalt keeruliseks. Ülikoolile esitatavad nimekirjad koostas igal semestril vahetuv seltsi sekretär või esimees. Olenevalt nimekirja koostaja hoolsusest ja/või kehtivatest nõudmistest on nimekirjas esitatud kas ainult liikmete perekonnanimed, perekonnanimed ja initsiaal, perekonna- ja eesnimed või perekonna- ja eesnimed ning eriala. Olenevalt nimekirja koostaja päritolust või ka suvast koostati nimekirjad olenemata keelest kas vene või saksa tähestiku järjekorras, samuti kasutati samade isikute kohta erinevates nimekirjades kas saksa-, vene- või juudidärsaid eesnimedid (näiteks Moses-Moisei-Mowscha, Leopold (Leo)-Lev-Leib jne). Olukorras, kus perekonnanimesid on tunduvalt vähem kui isikuid, s.t samaaegselt on nimekirjas kaks või enam muutuvate eesnimedega Friedmanni, Hirschbergi, Hirschfeldi, Israelsohni, Jacobsohni, Kahni, Kaplanit või Schapirot, on järje kaotamine lihtne.

Juudi seltsidesse ei kuulunud sugugi kõik juudi üliõpilased. Et üliõpilaste arvu pidev muutumine ajas, ülikooli isikkoosseisu aastakokkuvõtte tegemise päev ja viimasest ning omavahel erinevad seltside nimekirjade seisu päevad ei ole ühitatavad 100-protsendilise täpsusega tulemuseks (ka ei ole kõigi kolme seltsi liikmete arv teada iga aasta kohta) on võimalik vaid väita, et aastatel 1884–1905 moodustasid kolme juudi seltsi liikmed ~30~45% juudi üliõpilaste koguarvust. Ehkki puudub adekvaatne ülevaade juudi üliõpilaste majanduslikust olukorrast tundub, et seltsidesse kuulusid jõukamad tudengid, kes suutsid maksta liikmemaksu ning kanda teisi aktiivse seltsieluga kaasnevaid “esinduskulusid”. Ka on mõned seltside liikmed õppinud välismaa, peamiselt Saksamaa ja Austria ülikoolides, mis annab samuti tunnistust avaramatest majanduslikest võimalustest.

Juudi tudengeid oli ka alates 1900. a asutatud teaduskondlikes ringides ja alates 1907. a asutatud maakondlikes kogudes³⁷, juudi üliõpilasi jätkus ka sotsiaaldemokraatlikesse põrandaalustesse organisatsioonidesse (vt näiteks Tšudovski 1992: 130–144).

7.5. Juudi üliõpilased teistes Tartu kõrgkoolides

20. saj teise kümnendi alguses oli Tartu ülikool vaid üks neljast Tartu kõrgkoolist. 1848–1918 tegutses Veterinaariinstituut (1848–1875 Veterinaariakool), 1908–1919 Tartu Eraülikooli Kursused ja 1908–1915 Tartu Kõrgemad Naiskursused. Kaks viimast, tuntud asutajate nimede järgi ka kui Rostovtsevi ja Jassinski ülikool, olid asutatud piirangute tõttu, mis takistasid naistel ja juutidel riiklikes kõrgkoolides õppida. Nii oli ca 30% Rostovtsevi ülikooli kuulajaist juudid (vt EAA f 1734). Et aga juudi seltsid olid registreeritud Tartu ülikooli juures, ei tohtinud teiste kõrgkoolide tudengid nendesse kuuluda. Milline oli Tartu Ülikooli juudi üliõpilasorganisatsioonide ja Tartu Eraülikooli Kursuste üliõpilaste suhe tegelikult, selle kohta andmeid ei ole.

8. Juudi üliõpilased ja organisatsioonid nn Landesuniversitātis septembris-novembris 1918

Keiserlik Tartu Ülikool lõpetas tegevuse 31. mail 1918. Septembrist novembrini 1918 Saksa okupatsioonivõimude toel tegutsenud nn *Landesuniversitāth* immatrikuleeritud 1044-st üliõpilasest ja rohuteaduse kuulajast olid 254 ehk 24,3% juudid (*Landesuniversitāth* matrikliraamatu (EAA f 2100, n 16, s 6) andmed). Tuleb silmas pidada, et enamik eesti üliõpilasi boikoteeris sel ajal ülikooli, seetõttu oli üliõpilaste koguarv võimalikust tunduvalt väiksem. Juudi üliõpilaste arvu muutumist üleminekuperioodil kajastab alljärgnev tabel:

Tabel 4. Juudi üliõpilased Landesuniversitātis

Oli immatrikuleeritud enne 31.05.1918 ja <i>Landesuniversitāth</i> s, ei jätkanud pärast 01.12.1919	65
Olid immatrikuleeritud enne 31.05.1918, <i>Landesuniversitāth</i> s ja jätkasid pärast 01.12.1919	50
Olid immatrikuleeritud enne 31.05.1918 ja pärast 01.12.1919, ei olnud immatrikuleeritud <i>Landesuniversitāth</i> s	12
Olid immatrikuleeritud ainult <i>Landesuniversitāth</i> s	122
Immatrikuleeriti <i>Landesuniversitāth</i> ja jätkasid pärast 01.12.1919	17

1916. aastal oli immatrikuleeritud üle 500 juudi üliõpilase ja farmatseudi. Tabelist nähtub, et aastatel 1918–1919 muutus juudi üliõpilaste isikkoosseis tunduvalt. Suur osa juudi tudengitest evakueerus koos ülikooliga Voroneži, osa lahkus mujale. Kahjuks on väga vähe andmeid nende üliõpilaste saatusest, kes olid immatrikuleeritud ainult *Landesuniversitāth*. Mitmed neist olid Tartusse tulnud Venemaa kõrgkoolidest ja pöördusid hiljem Venemaale tagasi, osa jätkas õpinguid Läti Ülikoolis.

³⁷ Вене к *землячество*.

Landesuniversität juures olid registreeritud Akadeemiline Selts Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks ja vastastikuse abistamise kassa. Ilmselt 1915. a asutati Sionistlik-Akadeemiline Selts *Kadimah*³⁸ (EAA f 402, n 7, s 205). See oli esimene Tartu Ülikooli juures ametlikult registreeritud sionistlik üliõpilasorganisatsioon, kahjuks on selle organisatsiooni kohta olemas vaid *Landesuniversität*le registreerimiseks esitatud põhikiri. *Kadimah* registreeriti 16. oktoobril 1918, Eesti Vabariigi TÜ juures see organisatsioon ei tegutsenud.

9. Juudi üliõpilased Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis

Eesti elanikkonnast moodustasid juudid vähem kui pool protsenti³⁹. Juudi soost üliõpilaste osakaal Tartu Ülikooli üliõpilaskonnas oli pidevalt vähemalt neli korda suurem (vt graafik 2). Tuleb aga tähele panna, et mitte kõik Tartus õppivad juudid ei olnud Eestis keskkooli lõpetanud. 648-st TÜsse immatrikuleeritud juudist⁴⁰ olid 130 ehk üle viiendiku lõpetanud Läti keskkoolid või gümnaasiumid. Ka kümnekond enne 1918. a lõpetanud maha arvates on see arv väga suur. Läti juute meelitanuks Tartusse kahtlemata ka TÜ hea nimi ja traditsioon, kuid eesti keelt õppima sundis pigem vähem tolerantne suhtumine vähemusrahvuste liikmeist üliõpilastesse Läti Ülikoolis kui Tartus.

Eestis oli juutidel kultuuriautonomia. Selle raames tegutses Eestis kaks juudi gümnaasiumi: 26 juudi üliõpilast olid lõpetanud 1930–1933 Tartu Juudi Eragümnaasiumi, 64 1927–1940 Tallinna Juudi Eragümnaasiumi. Enamik juudi üliõpilasi olid siiski lõpetanud Tallinna või Tartu vene gümnaasiumid, olid ka mõned üksikud Leedus või Saksamaal õppinud. Eesti gümnaasiumid olid lõpetanud vaid üksikud.

Et Eesti Vabariigis juutidele elukoha-, haridus- ja tegevusalapiiranguid ei olnud, ei saanud need tegurid ka enam erialavalikut mõjutada. Seetõttu ei erinenud juudi tudengite erialavalik oluliselt teiste üliõpilaste erialavalikust. 1934. a asutati TÜs juuditeaduste õppetool, juuditeadust õppisid peaaegu 15 immatrikuleeritud juudi üliõpilast, lõpetasid 4, Dina Michelson ja Abe Liebman kaitsesid magistrikraadi (Album Academicum... 1918–1944).

10. Juudi üliõpilasorganisatsioonid Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis

10.1. Juudi Soost Üliõpilaste Kassa

Juudi Soost Üliõpilaste Kassa registreeris Tartu Ülikooli ajutine nõukogu esimese juudi üliõpilasorganisatsioonina 19. mail 1920. Kui enne I maailmasõda olid kassa liikmeteks peaaegu kõik, siis nüüd olid kassa liikmeteks keskmiselt umbes pooled juudi üliõpilased. Ilmselt võtsid korporatsioonid ja seltsid kassa funktsioonid oma liikmete suhtes muutunud oludes üle. Kassa kontor asus 1921 *Soola 5*, 1923 *Raatuse 14*, 1924 *Karlova 24*, 1929 *Magasini 8*, 1930 *Aleksandri 3*, 1933 *Karlova 18–2*, a-st 1934 *Aleksandri 49* (EAA f 2100, n 19, s 160).

10.2. Akadeemiline Selts Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks

24. septembril 1920 registreeris TÜ ajutine nõukogu Juudi Soost Üliõpilaste Seltsi. Selle nime all registreerisid end üliõpilased, kes soovisid jätkata Akadeemilise Seltsi Juudi Ajaloo ja Kultuuri Tundmaõppimiseks tegevust, kuid ei teadnud, kas nad on selle õigusjärglased. Asi selgus 1. aprilliks 1921, kui selts registreeriti ülikooli nõukogus õige nime all (Jokton 1992). Põhikirjamuudatusega

³⁸ Ametlik saksakeelne nimi *Zionistisch-Akademischer Verein Kadimah*.

³⁹ 1934. a rahvaloenduse andmeil oli Eestis 4 434 juuti, kellest 4 277 elas linnades, 25 alevites ja 79 valdades (II rahvaloendus 1935).

⁴⁰ See arv on tegelikust veidi väiksem, sest rahvust ja usku märgiti ülikooli matrikliraamatutes kuni 1930. a-te esimese pooleni ja üsna ebajärjekindlalt. Perekonna-, ees- ja isanime järgi ei ole võimalik alati rahvust tuvastada.

25. oktoobrist 1938 võeti nimeks Akadeemiline Juudi Ajaloo ja Kirjanduse Selts. 1920. aastate esimesel poolel oli selts suurim juudi üliõpilasorganisatsioon, 1924. a I semestril oli 53 liiget. Pealegi oli selts nüüd segaorganisatsioon.

Kuid peagi tõmbas osa liikmetest ja potentsiaalsetest liikmetest ära järgmisel aastal asutatud *Hacfrro*, ka *Hasmonaea* asutati alguses Akadeemilise Seltsi osakonnana (sionistlik komisjon, vt ERA f 2294, n 1) ja lõi hiljem lahku. Liikmete arv kahanes edasi 1930. a-tel, ilmselt oli üheks põhjuseks ka eesti organisatsioonide puhul märgatav uute üliõpilaste organisatsioonivaliku muutumine värvekandvate korporatsioonide kasuks värve mittekanadvate seltside arvel. Senine 8-liikmeline eestseisus (esimees, abiesimees, kirjatoimetaja, varahoidja, laekahoidja ja 3 ametita liiget) asendati 1931. a II semestril, kui seltsis oli vaid 13 liiget, kolmeliikmelisega. 1934. a loodi peremehe-perenaise ametikoht. 1938. a koos nimevahetusega registreeriti Selts akadeemilise seltsina, et mitte muutuda uue ülikoolide seaduse lisaks oleva konvendieeskirja subjektiks. 1939. a-ks oli madalseisust üle saadud, seltsil oli 17 liiget. Viimane märgeline seltsi ülikooli toimikus on 17. märtsist 1941, kui Tallinna Juudi Rahvamaja küsis Tartu Riiklikult Ülikoolilt endale seltsi raamatukogu. Selts asus 1920 *Raatuse 16* (Tartu Juudi Seltsi ruumides), 1923 *Raatuse 14*, 1924 *Karlova 24*, 1926 *Kalamehe 6–3* ja a-st 1929 *Aleksandri 27* (EAA f 2100, n 19, s 27; ERA f 2294).

10.3. Limuwia

27. oktoobril 1922 registreeris TÜ nõukogu endise Juudi Üliõpilaste Kirjanduse, Muusika ja Teaduse Seltsi Juudi (Soost) Üliõpilaste Muusika-Kirjandus-Teaduslise Ühingu nime all. Eesti Vabariigis ei takistanud enam miski juudi korporatsiooni asutamist. 4. detsembril 1924 võeti ühingu värvid: tumesinine-valge-kuldne lint ja tekkel ning must rebasetekkel, samuti vapp. Devisiks võeti “Sõprus, au, rahvus!” ja vapikirjaks *amore more ore re firmantur amicitiae*. 23. septembril 1925 otsustati reorganiseeruda korporatsiooniks, 3. oktoobril 1925 tehti vajalikud põhikirjaparandused, mis registreeriti 9. oktoobril 1925 ülikooli nõukogus (ERA, f 2292, n 1, s 7–9). Nimeks võeti *Limuwia*⁴¹. Korporatsiooni põhikirjas oli eesmärkidena nimetatud rahvustunde tõstmist, kultuurilise olukorra parandamist ning autunde arendamist ja sõbraliku läbikäimise edendamist oma liikmete vahel. Korporatsiooni liikmeskond formeeriti sarnaselt teise eesti, baltisaksa ja vene korporatsioonidega Tartus: lihtliikmeks võeti kvoorumi ($\frac{1}{2}+1$) olemasolu korral $\frac{2}{3}$, tegevliikmeks $\frac{3}{4}$ üldkoosolekul osalejate hääletage (ERA f 2292, n 1, s 9). Vilistlaskogud tegutsesid Eestis, Riias ja Berliinis. Konvendikorter asus 1922 *Lille 3*, 1924 *Karlova 24*, 1925 *Aia 5*, 1928 *Aleksandri 40* ja a-st 1931 *Karlova 3* (a-st 1936 *Kalevi 3*) (ERA f 2292, n 1, s 8).

1924 sõlmiti kartell *Limuwia*, Riia juudi korporatsiooni *Vetulia* (asutatud 1902, värvid helesinine, valge, kuldne) ja Kaunase juudi korporatsiooni *Vetaria* (asutatud 1924, värvid valge, sinine, kuldne) vahel (ERA f 2292, n 1, s 76). I maailmasõja järgses juudi üliõpilasliikumises muutusid populaarseks sionistlik-revisjonistlikud poliitilised ideed, mis mõjutasid enamikku juudi üliõpilasorganisatsioone. *Limuwia*, *Vetulia* ja *Vetaria* jäid poliitiliselt neutraalseks (Zaltsmann 1994: IV, 64–65). Süüsi oli tegemist rahvuslike korporatsioonidega ja Tartus sarnanes *Limuwia* juudi organisatsioonidest kõige rohkem eesti üliõpilasorganisatsioonidele.

Limuwia argipäev ei erinenud ükskõik millise teise korporatsiooni igapäevaelust. Koosolekute kõrval ei jäetud unarusse lõbusat tudengielu. 5. aprillil 1933 saatis õllefabrik *A le Coq* Limuwiale kirja, milles palus viisakalt 136 krooni 64 sendi suurune võlg võimaluse korral tasuda. 25. mail samal aastal tuli kiri, milles paluti maksta Pärnu *Gambrinuse* õlle eest. Summad, arvestades haritlaste keskmist kuupalka ja üliõpilasorganisatsioonide käivet, ei olnud kuigi suured. Et korporatsiooniasjade ajamise ja üliõpilaselu kõrval jäi aega ka vaimsete harrastuste jaoks nähtub arhiivis tänini säilinud referaatide

⁴¹ Nimi tuletati endise saksakeelse nime *Literärisch-musikalisch-wissenschaftlicher Verein* kolme esimese sõna esisilpidest. Pärast w kasutamist loobumist eesti keeles, muutus *Limuwia* eestikeelsetes dokumentides *Limuviaks*.

kogu kõrval (vt ERA f 2292, n 1) ka sellest, et pikka aega oldi võlgu *Encyclopaedia Judaica* välja andnud kirjastusele Saksamaal (ERA f 2292, n 1, s 76).

1933. a tähistati pidulikult Limuwia 50. aastapäeva, mis äratas tähelepanu eesti ja läti ajakirjanduses. TÜ poolt tervitasid *Limuwiat* rektor Kõpp ja prorektor Jüri Uluots. Asutajaliikmetest olid 1933 elus Adolph Krüger Riias, Salomon Salmanowitz Riias, Hermann Schumacher Leedus, Adolph Wolosinsky Riias ja Hermann Wunderbar Benderõs Bessaraabias. Tuntumatest *Limuwia* liikmetest nimetas tolelaegne ajakirjandus Läti presidendi Jānis Čakste ihuarsti Isidor Feiertagi, laulja Fjodor Šaljapini arsti Rabinovitšit, Kaunase rahvusteatri juhti Berkovitši, Lausanne'i ülikooli professorit Landau'd ja Tšiili Concepcioni ülikooli professorit Alexander Lipschützi. 17 liiget osalesid Eesti Vabadussõjas (Eesti ja Läti eesti- ja venekeelsed ajalehed novembris 1933. *Limuwia* ajaleheväljalõigete kogu (ERA f 2292, n 1, s 41).

10.3.1. Fraternitas Ossidia

Seoses *Limuwia*ga tuleb märkida unikaalset nähtust balti korporatsioonide ajaloos, nimelt õpilaskorporatsioonide. Õpilaskorporatsioonid on levinud Lõuna-Saksamaal ja Austrias, Eestis ja Lätis eestlaste, lätlaste, sakslaste ja venelaste õpilaskorporatsioonide kohta andmeid ei ole. Tavaliselt on õpilaskorporatsioonide puhul tegemist mõne üliõpilaskorporatsiooni organiseeritud järelkasvuga. Detsembris 1925 asutati Tartus korporatsioon *Fraternitas Ossidia (Ossidia)*, mis oli Limuwia taimelavaks. Korporatsioonil oli valitav kolmeliikmeline eestseisus ja oldermann, koosolekuid peeti *Limuwia* konvendikorteris. 1920. a-te teisel poolel asutati *Fraternitas Ossidia* tütar-konvent Tallinnas, mis tegutses alates 14. maist 1931 iseseisva konvendina *Ossidia Revalensis*. Sellised taimelavad olid ka Riia *Vetulia* (septembris 1923 asutatud *Eberia*) ja Kaunase *Vetarial (Macadea)*⁴² (ERA f 2296, n 1, s 11). 27. juunil 1927 sõlmisid *Fraternitas Ossidia* ja *Eberia* kartell-lepingu, hiljem on kirjavahetuses juttu ka kolmikkartellist koos *Ossidia Revalensis*ega, kas see ka õnnestus, säilinud arhiivimaterjalidest ei selgu (ERA f 2296, n 1, s 2).

Fraternitas Ossidia ametlik registreerimine Tartu juudi gümnaasiumi juures ilmselt ei õnnestunud, ehkki seda üritati. 1930. a-tel planeeriti koos *Eberia* ja *Macadea*ga ülebaltilikumilise juudi õpilaskorporatsioonide keskuse loomist, tunnistatakse aga selle kava problemaatilisust, sest erinevalt nimetatuid on enamik juudi õpilasorganisatsioonide sionistlikud (Kurman 1994: V, 82).

10.4. Hasmonaea

Koos juutide emantsipatsiooniga 19. saj teise poole Euroopas kujunes ka rahvuslik-poliitiline ideoloogia, sionism, mis propageeris rahvustunde arendamist, juutide asumist Palestiinas ja lõppeesmärgina Iisraeli riigi taastamist. Sionismi tuntuimad ideoloogid 19. saj lõpul olid Leo Pinsker ja Theodor Herzl. 1897. a toimus Baseli esimene sionistide kongress, kus võeti vastu nn Baseli programm sionismi põhieesmärkidega. 1920. a-te alguseks oli sionistlikus liikumises kujunenud mitu erinevat voolu, üliõpilasorganisatsioonide ajaloos oli oluline revisjonistlik sionism. Viimase eesmärgiks oli radikaliseerida sionistide Haim Weizmani juhitud poliitikat Palestiinas, saavutada juutide väljarändamise abil Palestiinas enamus ning sundida Suurbritannia valitsust massidemonstratsioonide ja -petitsioonidega moodustama Jordani jõe mõlemal kaldal Iisraeli riiki. Erinevalt teistest sionismi vooludest pöörasid revisjonistid suurt tähelepanu sõjalisele väljaõppele ja taotlesid I maailmasõja ajal Suurbritannia armee koosseisus tegutsenud ja mais 1921 laiali saadetud heebrea leegioni (selles oli üle 6 000 mehe) taastamist (1917. a planeeriti koguni juudi väe moodustamist Venemaal, millega üle Kaukasuse Palestiinasse tungida). Revisjonistidel oli suur osa 1948–1949 Iisraeli loomisele tõhusalt kaasa aidanud paramilitaarsete organisatsioonide

⁴² Ilmselt on õiged nimekujud *Betaria* ja *Macabea*, viga allikates võib tuleneda heebrea kirjas teksti väärist interpreteerimisest ladina tähestikus teksti. Ka *Eberia* võib tegelikult olla hoopis *Ivria* või *Evria*. Autori märkused tänu Jakob Kaplani (Tel Aviv) näpunäidetele.

moodustamisel. Enamik Euroopa ülikoolide juudi üliõpilasorganisatsioonid olid pärast I maailmasõda revisjonistide mõju all (Schechter 1990: I, 18–20).

Oluline tähendus revisjonistide mõju kasvule Läti ja Eesti juudi üliõpilaste seas oli revisjonistide ühe ideoloogi, Odessas sündinud Wladimir Zeev (Vladimir Seev) Jabotinsky (1880–1940) külaskäigul Riiga 1923. a lõpus (Jabotinsky 1994: IV, 67–72). Juba aprillis 1922 oli Riias asutatud sionistlik-revisjonistlik korporatsioon *Hasmonaea*. 1923. a asutati Tartus esialgu Akadeemilise Seltsi raames selle tütarkonvent. Varsti astusid Tartu hasmoniidid Akadeemilisest Seltsist välja, Juudi Üliõpilaste Ühing *Hasmonaea* (ERA f 2293)⁴³ registreeriti ülikooli nõukogus 5. oktoobril 1923, avalik värvides ülesastumine, millest teavitati ka teisi Tartu üliõpilasorganisatsioonid, toimus 1. aprillil 1926, Jeruusalemma ülikooli 8. aastapäeval (EAA f 1769, n 1, s 622).

Kodukorra (ERA f 2293, n 1, s 1) järgi oli *Hasmonaea* sionistlik korporatsioon, mis tunnistas Baseli programmi. Erinevaid liikmestaatusi oli seitse: rebane, burš, vilistlane, buršvilistlane, erakorraline vilistlane, auvilistlane ja ametlik külaline. Saksakeelses kodukorras kasutatakse vilistlase kohta baltisaksa korporatsioonide terminit *Philister*, selle ametliku (s.o kodukorras fikseeritud) lühendina aga hoopis täheühendit *A!H!*, mis on Saksamaa korporatsiooniterminoloogias vilistlast tähistava termini *alter Herr* lühend. Eestseisust nimetati *Chargiertenenconventiks* (*Ch!C!*, nii nimetati baltisaksa korporatsioonide eestseisuste kogu), eestseisuse liikmeid tähistati esimesest kolmandani vastavalt *x!*, *xx!* ja *xxx!*, komme, mis samuti Tartus kasutusel ei olnud, küll aga Saksamaal.

1920. aastatel asutati Tartus mitu uut eesti, vene ja läti korporatsiooni. Oma sümboolikas lähtusid need väheste eranditega 100 aasta jooksul välja kujunenud baltisaksa eeskujudest, nagu ka *Limuwia*. *Hasmonaea* sümboolikas oli mitmeid Saksamaa algupäraga elemente. *Hasmonaea* värvid olid helesinine, kuldne ja valge. Värvide kanti lindi ja teklina, seejuures oli *Hasmonaea* värvilint aga hõbedaste kantidega, mis on Saksamaal tavaline, kuid Tartu askeetlikumas ja värvivaesemas üliõpilassümboolikas haruldane element. Lisaks kandsid *Hasmonaea* liikmed pidulikel puhkudel eraldi *cerevis*-teklit⁴⁴ (ilmselt on Tartu linnamuuseumis säilinud rohekaskollased eksemplarid aja jooksul värvi muutnud, kodukorras värvi ei mainita), mis samuti on Saksamaa päritoluga sümboolikaelement. Sellist mütsi kandsid Tartus vaid 1850–1856 tegutsenud *Baltica* ja kannavad a-st 1994 *Arminia Dorpatensis* liikmed.

Hasmonaea konvendikorterid asusid aadressidel: 1923 *Soola 16–3*, 1924 *Holmi 1* ja *Karlova 24*, 1925 *Aia 37–2*, 1928 *Auriku 4*, 1930–1940 *Karlova 18–2* (a-st 1936 *Kalevi 18–2*).

Erinevalt *Limuwia*st ja Akadeemilisest Seltsist pööras *Hasmonaea* vähe tähelepanu osalemisele Tartu üliõpilasajades. Kui teised juudi organisatsioonid saatsid Üliõpilaskonna Edustusele oma semestrinimekirju, siis *Hasmonaea* teatas vaid konvendikorteri aadressi muutumisest (EAA f 2100, n 19, s 69–77). Üliõpilasseltsi *Liiwika* arhiivis on siiski kutseid *Hasmonaea* üritustele (EAA f 1769, n 1, s 622). Kas *Liiwika* suheldi selle tihedamate Riia-suhete pärast (*Liiwika* tegutses 1909–1918 Riia Eesti Üliõpilaste Seltsina Riia polütehnikumi juures) või ei ole teiste eesti organisatsioonide arhiivides *Hasmonaeasse* puutuv lihtsalt säilinud, ei ole teada.

Hasmonaea liikmete jaoks oli olulisem koostöö mõttekaaslastega Riias (eelkõige sealse *Hasmonaeaga*) ja Kaunases ning Eesti sionistlike organisatsioonidega. Riia *Hasmonaea* 10. aastapäeval võtsid läti korporandid külas viibiva Tartu *Hasmonaea* lipu “trofeeks”, sest ajasid selle segi sama värvi Riia *Hasmonaea* lipuga. Järgmisel päeval, pärast Eesti saatkonna sekkumist, saadi lipp tagasi (Kadishevitsch 1996: V, 55).

⁴³ Ametlik nimetus põhikirjas *Verbindung jüdischer Studenten Hasmonaea*.

⁴⁴ Ilma nokata üliõpilasmüts.

Hasmonaea suleti 1940. a. Siinkirjutajal ole andmeid Tartu *Hasmonaea* sulgemise täpsemate asjaolude kohta. Riia *Hasmonaea* suleti 18. juulil 1940 ja selle liikmeid jälitati juudi kommunistide initsiatiivil (Rosenthal 1996: V, 64), korporatsiooni ja selle vilistlaskogu viimaste eestseisuste liikmed arreteriti juunis 1941 ning saadeti Siberisse (Kadischewitsch 1996: 56).

10.5. Hacfiro

1925. aastal asutasid 6 Akadeemilise Seltsi naisliiget ja 5 “metsikut” juudi naisüliõpilast Juudi Naisüliõpilaste Ühingu *Hacfiro* (ka *Hazfiro*, heebrea keeles “Koit”), mis registreeriti ülikooli nõukogus 27. veebruaril 1925. Põhikirja järgi said *Hacfiro* liikmeteks olla juudi soost TÜ naisüliõpilased. Liikmestaatusi oli 3: külalisliikmed, tegevliikmed ja vilistlased. Külalisliikmeks vastuvõtmiseks oli vajalik 2 tegevliikme soovitus, tegevliikmeks saamiseks üldkonvendi 2/3 häältega otsus 2/3 kvoorumi olemasolu korral vähemalt 1 semestri külalisliikmeks oleku järel; vilistlaseks said need liikmed, kes olid ülikooli lõpetanud või ülikoolist lahkunud ja vähemalt 2 semestrit liikmed olnud. Eestseisus valiti 1 semestriks koosseisus esinaine, abiesinaine ja sekretär. *Hacfiro* värve ei kandnud, välismärgiks oli juudikeelse nime *Verband jüdischer Studentinen Hacfiro Dorpat* esitähedest moodustatud embleem. *Hacfiro* ei vastanud 1. jaanuaril 1938 kehtima hakanud ülikoolide seaduse nõuetele (liiga vähe liikmeid) ning teatas 1. jaanuaril 1938 ülikooli nõukogule oma laialiminekest. Mõned *Hacfiro* endised liikmed liitusid Akadeemilise Seltsiga. *Hacfiro* korter oli 1925 *Karlova 24*, 1929 *Riia 67–20* ja a-st 1930 *Lossi 1–9* (EAA f 2100, n 19, s 150).

10.6. Šatal

Viimase juudi üliõpilasorganisatsioonina asutati 25. septembril 1932 Akadeemiline Ühing Juuditeaduste Õppimiseks *Šatal*, see registreeriti ülikooli valitsuse poolt 4. novembril 1932. *Šatal* edendas juuditeadusega tegelemist juudi üliõpilaste seas, nimi on lühend heebreakeelsest nimest *Seurei talmud lekadimoim* (eesti k “Talmudi tunnid akadeemikutele”). *Šatah* liikmeks võisid astuda ka teiste organisatsioonide liikmed. Nii olid kokku 46-st *Šatah* liikmest 29 samal ajal ka Akadeemilise Seltsi, *Limuwia* või *Hasmonaea* liikmed. *Šatah* tegevliikmeks võeti juhatusel esitatud avalduse alusel, auliikmed valiti 2/3 liikmete häältega. Juhatusel moodustasid 1 semestriks valitavad esimees, kirjatoimetaja (asjaajaja) ja kassahoidja. *Šatah* koosolekud toimusid 1932–1934 *Turu 17–9*, 1934–1936 *Lodja 15–2* ja a-st 1936 *Riia 12–2*. *Šatal* suleti 1940 (EAA f 2100, n 19, s 291).

10.7. Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis tegutsenud juudi korporatsioonide liikmete päritolu ja saatus⁴⁵

Akadeemilise Seltsi, *Limuwia* ja *Hacfiro* liikmete osakaal Tartu juudi üliõpilaskonnas kasvas aastatel 1920–1937 (*Limuwia* andmed puuduvad 1927. a kohta) pidevalt. Kahjuks ei ole andmeid *Hasmonaea* liikmete arvu kohta aastate lõikes, Juudi Üliõpilaste Kassa ja Šatali andmeid ei tule arvesse, sest nende organisatsioonide liikmeskonnad kattusid kohati ülejäänud organisatsioonidega. Kui 1926. a moodustasid nimetatud kolme organisatsiooni liikmed ligi 49% kõigist immatrikuleeritud juudi üliõpilastest, siis 1937. a II semestril juba 82,7%. Et *Hasmonaea* andmed puuduvad, saab ainult oletada, et Akadeemilisse Seltsi, *Limuwia*, *Hasmonaea* ja *Hacfiro* liikmed moodustasid alati üle poole, 1930. a-te teisel poolel aga üle kolmveerandi kõigist TÜs immatrikuleeritud juudi üliõpilastest.

Eesti Vabariigi TÜs õppivate juudi üliõpilaste päritolu erines oluliselt nende eelkäijate päritolust enne 1905. a revolutsiooni. Üha rohkem oli üliõpilaste hulgas Eesti juutide lapsi, kes olid kui mitte Eestis sündinud, siis vähemalt Eesti Vabariigi koolides hariduse omandanud. Siiski säilitasid olulise positsiooni Kuramaalt ja eelkõige Riias pärit juudi üliõpilased.⁴⁶ Erinevate organisatsioonide võrdluses muutus liikmete päritolu ühtlasemaks, sünni- ja keskhariduse omandamise koht olid oma

⁴⁵ Analüüs tabelite 5 ja 6 alusel.

⁴⁶ 1930. a elas Lätis 94 388 juuti (Latviešu... 1933–34: 20 437–20 440). Läti elanike arv oli 2 korda suurem ja Lätis elas 20 korda rohkem juute kui Eestis; ainuüksi Riias elas ligi 10 korda rohkem juute kui Eestis kokku.

tähenduse liikmeskonna moodustumisel kaotanud juba 20. saj alguseks. Akadeemilise Seltsi liikmete seas domineerisid Tallinnas ja Tartus sündinud, neid oli rohkem kui kolmandik. Ligi kuuendik liikmetest olid sündinud väiksemates Eesti linnades. Lääne-Eesti kubermangu läti osas, Kuramaal ja Latgales oli sündinud üle veerandi liikmetest. *Limuvia* liikmetest olid üle kolmandiku sündinud Tallinnas ja Tartus. Veel ligi viiendik oli pärit väiksematest Eesti linnadest. Seega oli *Limuvias* Eestis sündinud juutide osakaal veidi suurem kui Akadeemilises Seltsis. Viiendik liikmetest oli pärit Läti alalt, neist üle poole omakorda Riias. Ka naisseltsi *Hacfiro* 68-st liikmest olid 19 sündinud Tallinnas ja Tartus ning 13 väiksemates Eesti linnades. Siiski oli *Hacfiro* liikmeskonnas Eestis sündinuid alla poole. Lätist oli pärit 20 *Hacfiro* liiget.

Tuleb mees pidada, et enamik Eesti Vabariigi TÜ üliõpilastest oli sündinud tsaariajal — 1919. a põlvkond immatrikuleeriti alles 1937. a, s.t ajal, kui juudi üliõpilaste ja nende organisatsioonide liikmete arv oli võrreldes 1920. a-te teise poolega 2 korda väiksem. Juudi organisatsioonide väikese liikmete arvu tõttu on analüüs sünnikohtade järgi rohkem illustatsiooniks kui oluliste seaduspärasuste leidmiseks.

Esmapilgul kirev ja väheütlev on analüüs koolide kaupa (vt tabel 6), pakkudes samas ülevaate vähemusahvuste — juudi, saksa ja vene — keskharidust andvatest õppeasutustest Eestis ja Lätis.

57 Akadeemilise Seltsi liiget olid lõpetanud Tallinna ja Tartu vene koolid. Siia lisanduvad veel 14 liiget, kes olid lõpetanud Tallinna ja Tartu koolid enne 1918. a ja samapalju neid, kes olid lõpetanud vene koolid väiksemates Eesti linnades või Lätis. Seega oli ligi 2/3 Akadeemilise Seltsi liikmetest omandanud venekeelse keskhariduse. Tallinna ja Tartu juudi gümnaasiumides olid õppinud 11, Läti juudi koolides täpselt poole rohkem, 22 liiget.

Selles ei tohi mingil juhul näha märki Eesti juutide leigusest omakeelse hariduse vastu, Eesti juudi kogukond oli lihtsalt veidi liiga väike omakeelse gümnaasiumivõrgu ülalpidamiseks (ka baltisakslased sulgesid 1930. a-tel mitu väiksemat eragümnaasiumi) — Tallinna juudi gümnaasiumi esimene lend lõpetas alles 1927. a, Tartu juudi gümnaasiumis oli abiturium vaid a-tel 1930–1933, misjärel kool suleti. 1930. a-te alguseks oli Akadeemilise Seltsi kõrgeaeg möödas, nii ei saagi Eesti juudi koolide lõpetajad selle liikmeskonnas arvuliselt suurt osa etendada.

Ehkki *Limuvia* üldpilt on üsna sarnane, on siiski olulisi erinevusi. Esiteks, venekeelse keskhariduse omandanute osakaal on tunduvalt väiksem kui Akadeemilises Seltsis ja seda saksakeelsete koolide lõpetanute suurema osakaalu tõttu. Selles võib mingil määral näha traditsiooni edasikand(u)mist, loodi ju *Limuvia* eelkäija saksakeelsete juudi organisatsioonide baasil. Teiseks, *Limuvias* on rohkem ka juudi koolide lõpetanuid (Tallinna, Tartu ja Riia juudi koolidest oli tulnud ligi veerand liikmetest). Kolmandaks, Tartu koolide lõpetanute osakaal ulatub *Limuvias* ligi 40%-ni. Selle alusel võiks väita, et *Limuvia* liikmeskond oli kohaliku ühiskonda integreerunud veidi rohkem kui Akadeemiline Selts. *Hacfiro* andmestik jätkab kahe eelmise organisatsiooni juures lahti seletatud tendentse.

Lõpetatud koolide puhul torkab silma eesti koolide lõpetanute väike arv. 334-st tabelis 6 käsitletud isikust oli eesti koolide lõpetanuid vaid 12. Vähe oli eesti koolide lõpetanuid ka organisatsioonidesse mittekuulunud üliõpilaste hulgas — 186-st 15. Ehkki põhjapanevate järelduste tegemine nii väikeste arvude põhjal on pisut kergemeelne, saab siiski nentida, et Eesti juudid eelistasid a-tel 1920–1938 eesti koolidele saksa ja vene keskharidust andvaid asutusi. Tuleb tähelepanu juhtida, et 5 12-st eesti koolide lõpetajast lõpetasid need teatavas mõttes sundseisus olles: 2 Tallinna 1. reaalkooli eksternina, tsaariajal alustatud haridusteed lõpetades (eksternina oli võimalik lõpetada vaid üksikute keskkoolide juures), 3 ühisgümnaasiumi Saaremaal ja 1 Võrus, kus vene keskkooli ei olnud, Võrus ei olnud ka saksa gümnaasiumi.

Hasmonaea liikmete nimekirja puudulikkuse tõttu *Hasmonaea* liikmete sünnikohti ja keskhariduse omandamise kohti analüüsitud ei ole.

Andmed juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete saatuse kohta pärast II maailmasõda on lünklikud. Alljärgnevas tabelis käsitletud 398-st isikust viiendik olid Tartus õpinguid alustades Läti kodanikud. Et nad suures enamuses ka Lätisse tagasi pöördusid, on *Album Academicum*i andmebaasis vaid üksikute kohta neist mingeid eluloolisi andmeid (*Album Academicum*... 1918–1944). Seetõttu võib arvata, et Saksa okupatsiooni ajal mõrvatute arv on kindlasti suurem. Teiselt poolt on kindlasti suurem ka Nõukogude okupatsiooni ajal Siberisse küüditatute arv — kuulusid ju need juudid, kellel oli võimalus Lätist TÜsse õppima tulla, sotsiaalsesse kihti, mille eeldus Siberisse saadetud saada oli keskmisest suurem. Ehk teisisõnu, Saksa ja Venemaa koonduslaagrites hukkunud TÜ juudi soost vilistlasi on enam-vähem ühepalju. Kindlasti on lähitulevikus juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete saatuse kohta II maailmasõjas ja pärast seda võimalik saada rohkem andmeid — uuritakse ju inimkaotusi okupatsioonide ajal aktiivselt nii Eestis kui Lätis.

Tabel 7. Eesti Vabariigi TÜ juures tegutsenud juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete saatus

	Akadeemi- line Selts	Limuwia	Hasmonea	Hacfiro
Isikuid	143	131	58	68
Andmed saatuse kohta pärast ülikoolist lahkumist puuduvad	38	62	18	40
Suri Eestis enne II maailmasõda	3	2	–	1
Asus enne II maailmasõda USAsse, Prantsusmaale, LAVi	4	1	1	–
Asus enne II maailmasõda Palestiinasse	15	1	7	1
Suri Iisraelis (ei ole teada, kas lahkus Eestist enne või pärast II maailmasõda)	3	–	2	–
Mõrvati Saksa okupatsiooni ajal	7	12	3	6
Suri Siberis arreteerituna, küüditatuna või asumisel olles või Siberis maha lastud	9	6	2	–
Suri tööpataljonis või evakueerituna NLi tagalas või langes Punaarmees	1	6	3	1
Jäi pärast II maailmasõda Eestisse (suri Eestis)	48	46	17	13
Jäi pärast II maailmasõda Venemaale või asus sinna elama	5	–	2	–
Asus pärast II maailmasõda Iisraeli	8	1	3	1
Asus pärast II maailmasõda USAsse, Saksamaale või LAVi	2	3	–	4
Asus pärast II maailmasõda Lätisse	1	1	–	1
Oli NKVd poolt arreteeritud, küüditatud või asumisele saadetud ja pääses tagasi	7 ⁴⁷	5	2	1
Saksa koonduslaagrist tagasi pääsenud	1	–	–	–
Töötas 1940–1941 NKVD, NKGB, ÜK(b)P organites, oli hävituspataljonis või töölispolgus	4	2	3	–

⁴⁷ Kursiivis olevad arvnäitajad sisalduvad eelnevates arvudes.

(Allikas: Album Academicum ... 1918–1944 andmete ja organisatsioonide liikmete nimekirjade (f 2100, n 19, s 27, 150) võrdlus).

Juudi üliõpilasorganisatsioonide ajalugu saksa traditsiooni ülikoolides lõppes Saksamaal pärast natside võimuletulekut 1930. a-te keskel, Austrias pärast *Anschlußi* 1938, Tšehhoslovakkias pärast annekteerimist samal aastal, Poolas pärast II maailmasõja algust 1939 ja Eestis-Lätis-Leedus pärast nende riikide annekteerimist 1940. a. Samad aastaarvud tähistavad ka teiste üliõpilasorganisatsioonide sulgemist nendes riikides. Saksamaal ja Austrias taastati üliõpilasorganisatsioonid 1950. a-te alguses, Poolas, Tšehhis, Eestis, Lätis ja Leedus alates 1980. a-te lõpust. Juudi üliõpilasorganisatsioonid Euroopas taastatud ei ole, veel elavad vähesed vilistlased Iisraelis, USA-s jt riikides.

Euroopa ülikoolide 900 aastases ajaloos on vähesed ülikoolid olnud monorahvuslikud, teadus oli veel 17. saj kosmopolütselt ladinakeelne ning ei professori ega üliõpilase rahvus olnud oluline. 19. saj muutus rahvus ka akadeemilises ruumis oluliseks argumendiks. Sajandi teisest poolest alates tekkisid Austria-Ungari ja Vene Impeeriumi ääremaade ülikoolides rahvuslikud üliõpilasorganisatsioonid. Ääremaade rahvusriikideks iseseisvumise järel eksisteerisid põhi- ja vähemusrahvuste üliõpilasorganisatsioonid kõrvuti, viimased asukohamaa 1930. a-tel üha laiemalt leviva natsionalismi ja riigi autoritaarsuse astmest sõltuvas tegevusvabaduses. II maailmasõda ning sellega kaasnenud ja sellele järgnenud riigipiiride ning vajaduse korral ka tervete rahvusrühmade asualade kohendamine üldiselt kaotas senised rahvusvähemused — II maailmasõja järgne migratsioon antud teemasse ei puutu. 50 aastat pärast II maailmasõja lõppu, uue inglisekeelse kosmopolütsuse lävel tuleb nentida, et Tartu Ülikooli jaoks on vähemusrahvuste, sealhulgas juutide üliõpilasorganisatsioonid vaid ajalugu. Juudi üliõpilasorganisatsioonid on seda ka kõigi teiste Ida- ja Kesk-Euroopa ülikoolide jaoks.

Arhiiviallikad

1. Eesti Ajalooarhiiv

- f 402 Tartu Ülikool 1799–1918
- f 1734 Tartu Eraülikooli Kursused
- f 1769 Üliõpilasselts "Liivika"
- f 1843 Korporatsioon "Estonia"
- f 2090 Baltisaksa Korporatsioonide Esindajate Konvent (Chargiertenconvent)
- f 2100 Tartu Ülikool 1918–1944
- f 2653 Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts

2. Eesti Riigiarhiiv

- f 2292 Üliõpilaskonvent "Korporatsioon "Limuwia""
- f 2293 Üliõpilaskonvent "Hasmonea" (Juudi Üliõpilaste Ühing "Hasmonea")
- f 2294 Akadeemiline Juudi Ajaloo ja Kirjanduse Selts
- f 2296 Korporatsioon "Fraternitas Ossidia"

Eeskirjad

Временныя правила организации студенческих учреждений въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ ведомства Министерства Народнаго Просвещенія. — ЕАА f 402, n 7, s 624, l 3–8р.

Правила относительно студенческих организации и устройства собраний въ стенахъ высшихъ учебныхъ заведеніи. — ЕАА f 402, n 7, s 624, l 9.

Regeln für die Corporationen unter der Studierenden der Dorpatschen Universität 1855. — ЕАА f 402, n 7, s 105, l 8–17 jm.

Regeln für die Studierenden der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat (mit Anlagen) 1869. Dorpat.

Kirjandus

Album Fratrum Academicorum 1981. Zusammengetragen von Johann Brockhausen. München.

Album Academicum der Kaiserlichen Universität zu Dorpat 1802–1889 1889. Bearbeitet von A. Hasselblatt und Dr. G. Otto. Dorpat.

Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944 I–III. 1994. Tartu.

Baltisches historisches Ortslexikon II. Lettland. 1990. — Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 8/II. Köln-Wien.

Dr. Bertram 1999. Tartu tudengid viiskümmend aastat tagasi. — Loomingu raamatukogu 1999/17. Tallinn.

Еврейская энциклопедія. Сводъ знаній о еврействе и его культуре въ прошломъ и настоящемъ. С.-Петербургъ.

Энциклопедическій словарь. 7^е совершенно переработанное издание подъ редакціи проф. В. Я. Железнова, М. М. Ковалевскаго, С. А. Муромцева и К. А. Тимирязева. Типографія “Бр. А. и И. Гранатъ и К”.

Гессенъ, Ю. И. 1906. Евреи въ Россіи. Очерки общественной, правовой и экономической жизни русскихъ евреевъ. С.-Петербургъ.

Jabotinsky, Wladimir Zeew 1994. Die “Hasmonäa” in Riga. — Seewann, Harald 1990 (I, II), 1992, 1994, 1996. Zirkel und Zionsstern. Bilder und Dokumente aus der versunkenen Welt des jüdisch-nationalen Korporationswesens. Ein Beitrag zur Geschichte des Zionismus auf akademischem Boden. Bd. I–V. Graz. Bd. IV, S. 67–72.

Jokton, Kopl 1992. Juutide ajaloo Eestis. Tartu.

Kadischewitsch, S. 1996. Einige außerordentliche Ereignisse aus dem Leben der Hasmonäa Riga. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. V, S. 55–62.

Kaplan, Jacob 1996. Akademischer Verein für jüdische Geschichte und Literatur, Dorpat. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. V, S. 85–87.

Kudu, Elsa 1985. Üliõpilaste omavahelistest sidemetest ja organiseerumiskatsetest Tartus XIX saj esimestel aastakümnetel. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI, lk 33–39.

Kuehn, Eberhard 1996. Jüdische Studenten — aktiv in einer deutsch-baltischen Korporation. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. V, S. 53–54.

Kurman, Max 1994. Einiges über zionistische Schülerverbindungen in Riga. — Harald Seewann. Zirkel und Zionsstern, Bd. IV, S. 82.

Latviešu konversācijas Vārdnīca 1933–1934. X s. Rīga.

Liebmann, Abe 1937. Ajaloolised ja kultuurilised eeldused juudi koguduste tekkimiseks ja arenemiseks Eestis. Tartu (magistritöö, käsikirj).

Личный составъ Императорскаго Юрьевскаго Университета 1892–1916. Юрьевъ.

Personal der Kaiserlichen Universität zu Dorpat 1844-II–1891-II (1844-II–1848-II Verzeichniß des Personals und der Studierender auf der Kaiserlichen Universität zu Dorpat). Dorpat.

Rosenthal, Leon 1996. Mitglieder der “Hasmonäa” Riga – verfolgt wegen Zionismus. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. V, S. 63–64.

Schechter, Edmund 1990. Einleitung. Betrachtungen zur Geschichte der jüdisch-nationalen Studentenverbindungen. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. I, S. 13–20.

Schindler, Thomas 1991. Der Kampf des Kartell-Convents (K.C.) gegen den Antisemitismus.

Dargestellt am Beispiel von Hellmuth Schreiber Spreviae, Nassoviaae. — Einst und Jetzt. München und Stamsried/Opf., Bd 36, S. 189–203. (vt ka: Ströle-Bühler, Heike 1991. Studentischer Antisemitismus in der Weimarer Republik. Bern/Frankfurt).

- Seewann, Harald 1990. Das Entstehen der ersten jüdisch-nationalen Korporationen in Wien. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. I, S. 33–37.
- Seewann, Harald 1990. Der Antisemitismus auf akademischen Boden. Die Genugtuungsfrage. Das “Waidhofener Prinzip”. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern. Bd. I, S. 21–32.
- Seewann, Harald 1990. Die einzelnen Verbindungen und Vereine. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern, Bd. I, S. 123–198.
- Статистическія таблицы и личные списки по Императорскому Юрьевскому, бывшему дерптскому университету 1802–1901. 1902. Юрьевъ.
- Zaltsmann, Samuel 1994. Die Korporation Limuwia Dorpat. — Seewann, Harald. Zirkel und Zionsstern. Bd. IV, S. 64–65.
- Tartu Ülikooli üliõpilaskonna teatmik. Album Academicum Universitatis Tartuensis 1889–1918 I–III. 1986–1988. Tartu.
- II rahvaloendus Eestis 1935. Vihk II. Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1. III 1934 rahvaloenduse andmed. Tallinn.
- Тройницкій, Н. А. 1905. Первая всеобщая перепись населения Россійской Имперіи 1897 г. Эстляндская губернія, с. 122–125, Лифляндская губернія, с. 222–229.
- Tšudovski, Nikolai 1992. Lehekülgi mälestustest. — Mälestusi Tartu Ülikoolist 1900–1944. Koostanud Sergei Issakov ja Hillar Palamets. Tallinn, lk 130–144.
- Wunderbar, R. J. 1853. Geschichte der Juden in den Provinzen Liv- und Kurland seit ihrer frühesten Niederlassung daselbst bis auf die gegenwärtige Zeit. Nach den authentischen Quellen bearbeitet. Mitau.

Tabel 6. Juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete lõpetatud keskkoolid ja gümnaasiumid

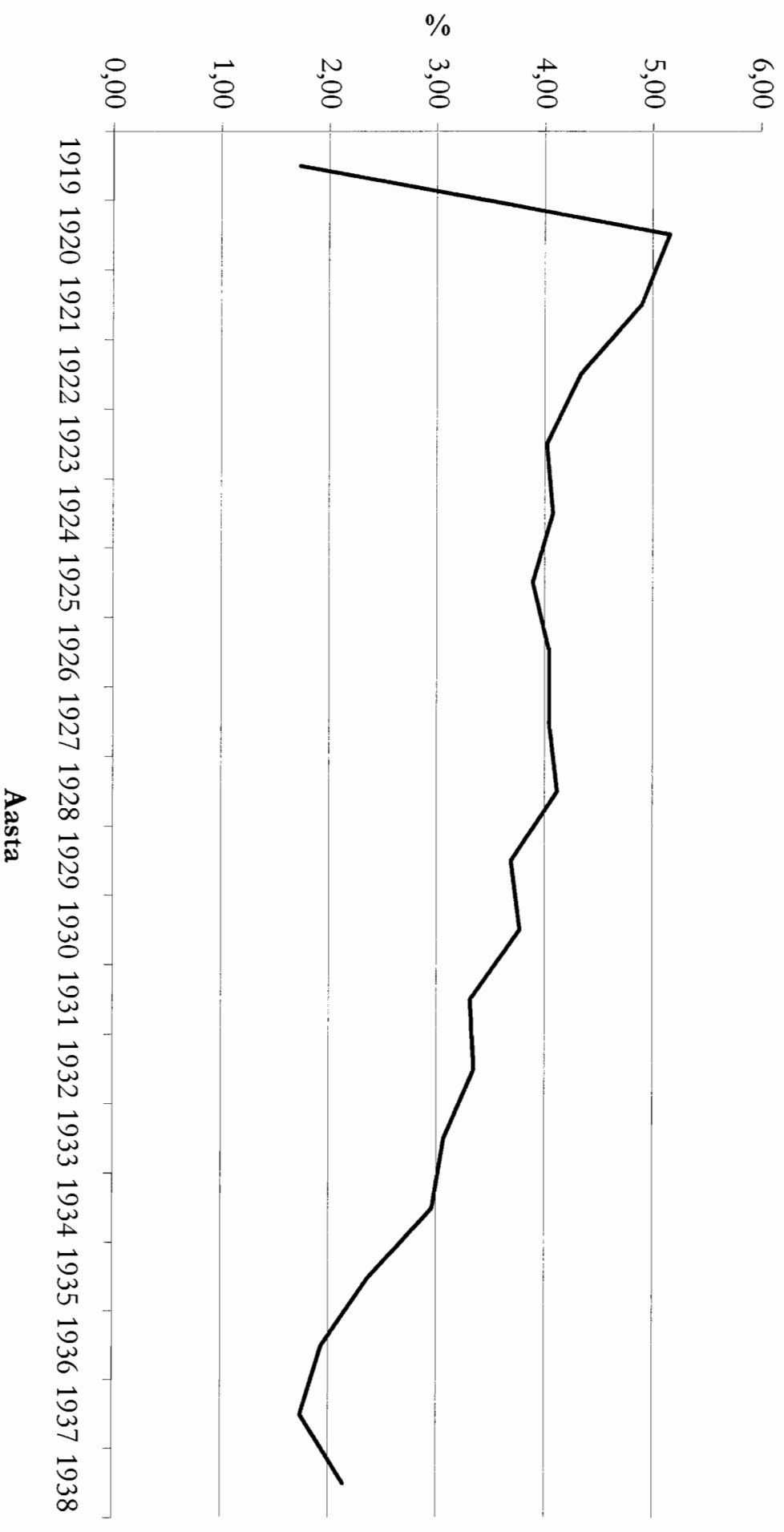
Lõpetatud gümnaasium või keskkool	Akadeemiline Selts (142 isikut, 1920–1938)	Limuwia (124 isikut, 1922–1938)	Hacfiro (68 isikut, 1925–1937)
Koolid hilisemal Eesti alal enne 1918	22	12	1
apteekri abilise eksam Tartu Ülikooli juures	1	3	-
E. Lenderi tütarlaste eragümnaasium	1	-	-
H. Treffneri eragümnaasium	1	1	-
Narva gümnaasium	1	2	-
Narva kommertsikool	-	1	-
Narva tütarlastegümnaasium	2	-	-
Pärnu gümnaasium	1	-	-
Rakvere poeglastegümnaasium	-	1	-
Tallinna Aleksandri gümnaasium	3	-	-
Tallinna L. N. Beljajeva tütarlastegümnaasium	3	-	-
Tallinna Nikolai gümnaasium	2	-	-
Tartu Aleksandri gümnaasium	3	2	-
Tartu pedagoogilise ühingu kursused	2	-	-
Tartu A. S. Puškini tütarlastegümnaasium	-	-	1
Tartu reaalkool	-	2	-
Tartu A. G. Žilova tütarlastegümnaasium	1	-	-
Valga tütarlastegümnaasium	1	-	-
Eesti juudi koolid	11	21	13
Tallinna juudi era-ühisgümnaasium	9	10	12
Tartu juudi eragümnaasium	2	11	1
Eesti eesti koolid	4	6	2
Saaremaa ühisgümnaasium	1	-	2
Tallinna 1. reaalkool eksternina	1	1	-
Tartu õhtu-ühisgümnaasium	1	-	-
Valga ühisgümnaasium koos eelkäijatega	-	3	-
Viljandi maakonna poeglaste gümnaasium	-	2	-
Võru Rahvahariduse Seltsi ühisgümnaasium	1	-	-
Eesti vene koolid	65	48	34
Narva vene gümnaasium	3	-	4
Pärnu vene keskkoolikursused	2	1	2
Tallinna O. Amoretti vene ühisgümnaasium	2	-	-
Tallinna vene era-ühisgümnaasium koos eelkäijatega	20	15	11
Tallinna vene ühisgümnaasium	-	1	-
Tartu linna vene ühisgümnaasium	2	3	1
Tartu vene era-ühisgümnaasium	33	23	13
Valga vene era-ühisgümnaasium	3	5	3
Eesti saksa koolid	3	16	2
Kuressaare saksa era-ühisgümnaasium	-	1	-
Pärnu Kooliseltsi saksa era-ühisgümnaasium	-	2	-
Rakvere saksa era-ühisgümnaasium	1	-	-
Tallinna linna saksa poeglastegümnaasium	-	6	-
Tallinna saksa tütarlaste eragümnaasium	-	-	1
Tartu A. Walteri saksa ühisgümnaasium	1	1	-
Tartu linna saksa ühisgümnaasium	1	4	-
Viljandi saksa era-ühisgümnaasium	-	2	1
Koolid hilisemal Läti alal enne 1918	2	1	-
Rēzekne N. A. Ado poeglastegümnaasium	1	-	-
Riia linnagümnaasium	1	1	-

Läti juudi koolid	22	11	8
Daugavpils juudi keskkool, hiljem gümnaasium	5	-	1
Jelgava linna juudi gümnaasium	1	1	1
Liepāja linna juudi gümnaasium	-	-	1
Ludza juudi keskkool	1	1	-
Rēzekne riiklik juudi keskkool	3	-	1
Riia K. Bintska keskkool	-	1	-
Riia S. Gorfinkeli gümnaasium	-	3	-
Riia juudi "Ezra" eragümnaasium	-	-	1
Riia juudi gümnaasium	1	-	-
Riia Juudi Teaduse ja Kunsti Edendamise Seltsi keskkool, hiljem gümnaasium	3	-	-
Riia J. L. Landau gümnaasium	1	2	-
Riia D. M. Levini keskkoolikursused	1	-	-
Riia linna juudi keskkool	6	-	2
Riia J. Rauchwargeri juudi gümnaasium	-	1	1
Riia E. Salemanni juudi eragümnaasium	-	1	-
Talsi juudi keskkool	-	1	-
Läti läti koolid	2	3	3
Daugavpils tütarlastegümnaasium	2	-	1
Jaunjelgava linna kommertsgümnaasium	-	-	1
Liepāja 1. keskkool	-	-	1
Liepāja poeglastegümnaasium	-	1	-
Riia P. Dzenise gümnaasium	-	1	-
Talsi riiklik gümnaasium	-	1	-
Läti vene koolid	6	1	4
Rēzekne riiklik vene keskkool	-	-	1
Riia linna vene keskkool	3	-	-
Riia O. E. Beateri vene keskkool	2	-	-
Riia V. J. Blūmi vene keskkool	1	1	-
Riia O. N. Lišini vene keskkool	-	-	1
Riia L. I. Tailova vene keskkool	-	-	2
Läti saksa koolid	-	4	1
Riia linna saksa keskkool	-	-	1
Riia E. Germanni saksa keskkool, hiljem poeglastegümnaasium	-	4	-
Koolid Venemaal enne 1918	5	-	-
Jamburgi kommertschool	1	-	-
Krementsugi tütarlastegümnaasium	1	-	-
Moskva E. D. Jürgensoni tütarlastegümnaasium	1	-	-
Pihkva gümnaasium	2	-	-
Koolid Venemaal pärast 1918	-	1	-
Pihkva kommertschool	-	1	-

(Allikas: Album Academicum ... 1918–1944 andmete ja organisatsioonide liikmete nimekirjade (f 2100, n 19, s 27, 150) võrdlus).

Juudi üliõpilaste osakaal Tartu Ühikooli üliõpilaskonnas 1919–1938

Aasta	Juudi üliõpilaste osakaal	Tudengite arv
1919	1,73	6
1920	5,16	81
1921	4,90	121
1922	4,33	135
1923	4,02	157
1924	4,08	177
1925	3,89	176
1926	4,04	188
1927	4,04	170
1928	4,12	165
1929	3,69	136
1930	3,77	131
1931	3,31	109
1932	3,35	102
1933	3,07	87
1934	2,96	96
1935	2,37	77
1936	1,93	59
1937	1,74	52
1938	2,14	69

TARTU ÜLIKOOLI JUUDI ÜLIÕPILASORGANISATSIOONID 1874–1940

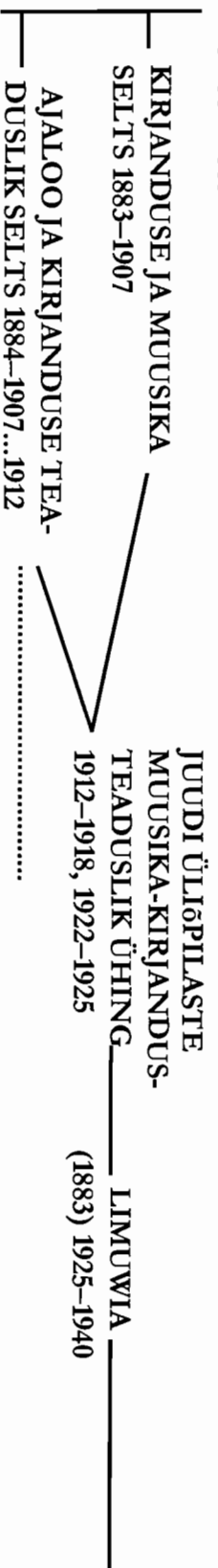
JUUDI SOOST ÜLIÕPILASTE

KASSA 1874–1918...1920–1940

AKADEEMILINE JUUDI AJA-
LOO JA KIRJANDUSE SELTS
1883–1918...1920–1940

SELTSKONDLIK
RING 1882–1883

HASMONAEA
(1923) 1926–1940

JUUDI ÜLIÕPILASTE LUGEMIS-
SAAL-RAAMATUKOGU 1907–1911

KADIMAH
1915...1918

HACFIRO
1925–1938

ŠATAL
1932–1940

1870   1880   1890   1900   1910   1920   1930   1940

Tabel 2. Juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete päritolu sünnikohtade järgi

Sünnikoht	Akadeemiline Selts (224 isikut, 1883–1904)	Kirjanduse ja Muusika Selts (170 isikut, 1883–1905)	Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts (143 isikut, 1884–1905)
Austria-Ungari	1	-	-
Bessaraabia kub	12	-	2
Grodno kub	21	4	4
Hersoni kub ja Odessa	27	3	3
Jekaterinoslavi kub	2	-	1
Kaliszi kub	1	-	-
Kaunase kub	25	30	15
Kielce kub	-	1	-
Kiievi kub	10	1	2
Kuramaa kub, sh	14	57	53
<i>Mitavi (Jelgava)</i>	-	14	28
<i>Kuldiga ja mk</i>	-	-	10
<i>Liibavi (Liepāja)</i>	-	18	2
<i>Muu Kuramaa</i>	-	25	13
Kurski kub	-	1	-
Kutaisi kub	1	-	-
Liivimaa kub, sh	3	22	24
<i>Riia</i>	2	18	18
<i>Tartu</i>	1	-	5
<i>Muu Liivimaa</i>	-	4	1
Łódźi kub	-	-	1
Lublina kub	1	1	-
Minski kub	23	6	5
Mogiljovi kub	15	3	1
Peterburi ja Kroonlinn	1	11	3
Pihkva kub	3	-	-
Podoolia kub	4	1	2
Poltaava kub	1	1	-
Saksamaa	-	2	1
Smolenski kub	4	1	-
Suwałki kub	4	3	1
Žitomiri kub	1	-	-
Tallinn	1	1	-
Tauria kub	3	-	3
Tobolski kub	-	1	-
Tomski kub	1	-	-
Tšernigovi kub	3	1	-
Tveri kub	-	2	-
Ufaa kub	1	-	-
Varssavi kub	3	2	1
Viiburi kub	1	-	-
Vilniuse kub	14	8	12
Vitebski kub	19	6	7
Volõõnia kub	3	1	2
Voroneži kub	1	-	-

(Allikas: Album Academicum ... 1802–1889, Album Academicum ... 1889–1918 ja organisatsioonide nimekirjade (f 402, s 199, 261, 198, 297, 204, 240) võrdlus).

Tabel 3. Juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete lõpetatud keskkoolid ja gümnaasiumid

Gümnaasium või keskkool	Akadeemiline Selts (179 isikut, 1883–1905)	Kirjanduse ja Muusika Selts (173 isikut, 1883–1905)	Ajaloo ja Kirjanduse Teaduslik Selts (144 isikut, 1884–1905)
Ananjevi g	1	-	-
apteekri abilise eksami sooritanud, sh	21	10	6
<i>Harkovi ülikooli juures</i>	2	-	2
<i>Kaasani ülikooli juures</i>	1	-	-
<i>Kiievi ülikooli juures</i>	6	-	-
<i>Moskva ülikooli juures</i>	9	2	2
<i>Tartu ülikooli juures</i>	2	8	2
<i>Varssavi ülikooli juures</i>	1	-	-
Belaja Tserkovi g	1	-	-
Belski g	1	-	-
Bolgradi g	1	-	-
Chisinau gümnaasiumid	6	-	1
Feodossia g	2	-	1
Gomeli g	1	1	2
Grodno g	8	1	2
Harkovi 1. g	1	-	-
Hersoni g	8	-	-
Irkutski g	2	-	-
Jekaterinoslavi g	2	-	1
Kamenets-Podolski g	1	-	2
Kaunase g	1	-	6
Kertši g	-	1	-
Kiievi gümnaasiumid	4	1	2
Kroonlinna g	-	2	-
Kuldīga g	1	2	13
Kuressaare g	-	1	-
Kutaisi g	1	1	-
Liibavi (Liepāja) Nikolai g	7	47	10
Łódźi g	-	1	-
Marijampolė g	4	1	1
Mariupoli g	1	-	-
Miitavi (Jelgava) g	3	12	32
Minski g	13	1	1
Mogiljovi g	4	1	2
Narva kommertschool	-	1	-
Nemirovi g	1	-	1
Nežini g	1	-	-
Nikolajevi g	8	1	-
Novgorodi g	-	-	1
Novgorod-Severski g	1	-	-
Odessa gümnaasiumid	8	-	2
Orjoli g	-	-	1

Ostrogožki g	1	-	-
Peterburi gümnaasiumid	2	13	7
Pihkva gümnaasiumid	7	1	-
Piotrkówi g	1	-	-
Płocki g	-	1	-
Poltaava g	1	-	-
Priluki g	1	1	-
Pärnu g	-	2	1
Riia Aleksandri g	13	15	16
Riia linnag	1	15	10
Riia Nikolai g	-	11	10
Slutski g	2	1	1
Smolenski g	4	-	-
Suwałki g	-	1	-
Šiauliai g	2	-	-
Zlatopoli g	1	-	-
Žitomiri g	1	-	-
Tallinna Aleksandri g	3	1	-
Tallinna Nikolai g	3	2	-
Tartu g	8	8	7
Tbilisi 1. g	1	-	-
Tobolski g	-	1	-
Tsarskoje Selo g	1	1	-
Tšernigovi g	-	-	1
Ufaa g	1	-	-
Varssavi gümnaasiumid	4	1	2
Viljandi maag	-	1	-
Vilniuse gümnaasiumid	4	9	2
Vitebski g	1	3	-
Vjazma g	1	-	-
Vladimiri g	1	-	-

(Allikas: Album Academicum ... 1889–1918 ja organisatsioonide nimekirjade (f 402, s 199, 261, 198, 297, 204, 240) võrdlus).

Tabel 5. Juudi üliõpilasorganisatsioonide liikmete päritolu sünnikohtade järgi

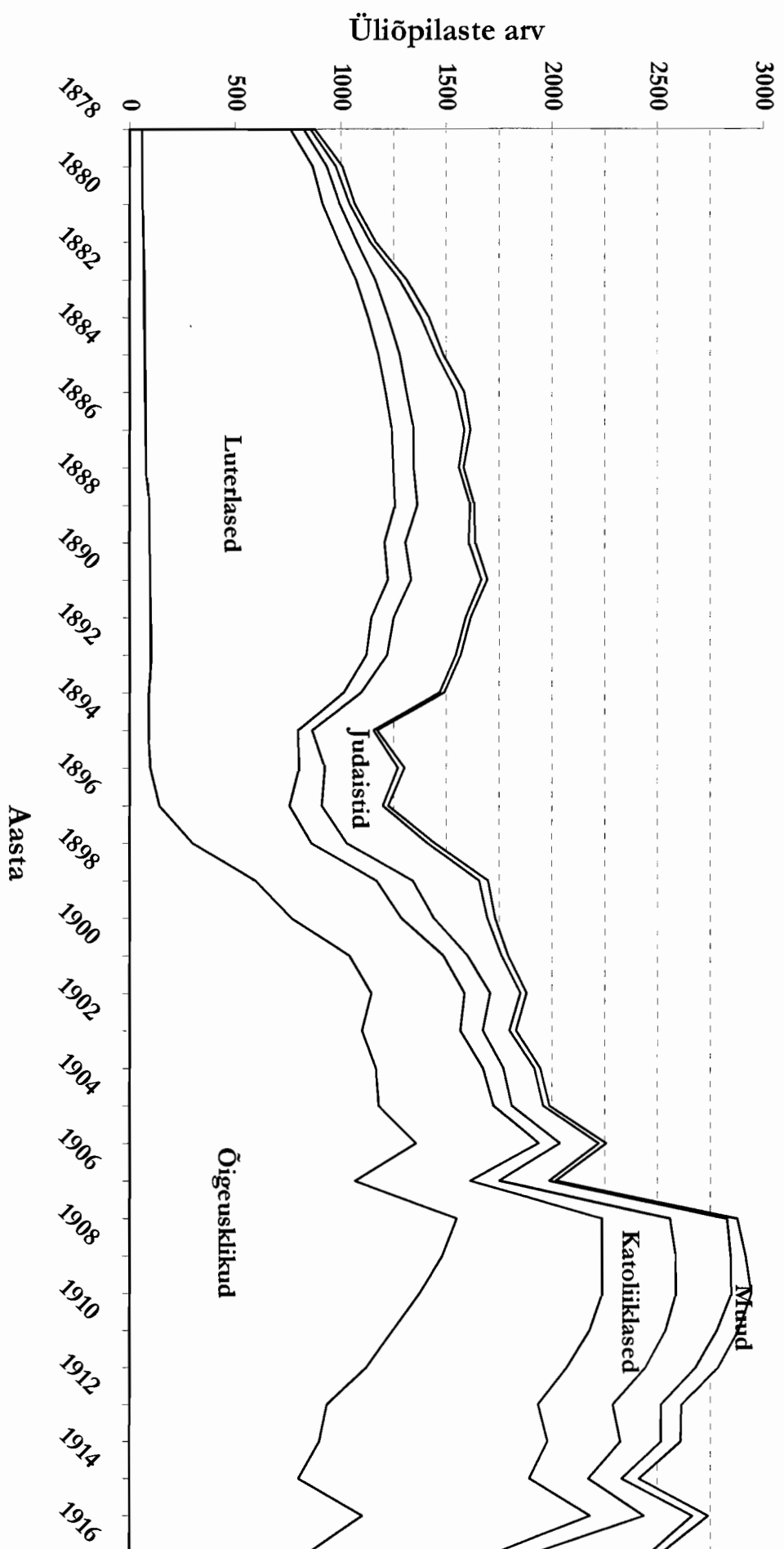
Sünnikoht	Akadeemiline Selts (142 isikut, 1920–1938)	Limuwia (124 isikut, 1922–1938)	Hacfiro (68 isikut, 1925–1938)
Eesti	73	75	32
Haapsalu	1	-	-
Jõhvi	-	2	-
Kuressaare	1	1	2
Narva	2	4	5
Põltsamaa	2	1	-
Pärnu	2	4	2
Rakvere	2	2	1
Tapa	1	-	-
Tartu	29	33	8
Tallinn	22	14	11
Valga	4	7	2
Viljandi	-	5	1
Võru	7	2	-
Läti	37	26	20
Alüksne	-	1	1
Daugavpils ja Daugavpils mk	7	1	3
Jaunjelgava	1	1	1
Jēkabpils	2	1	-
Jelgava	3	-	2
Liepāja	1	1	2
Ludza	2	1	-
Rēzekne ja Rēzekne mk	4	1	1
Rīa	12	16	7
Ruhja (Rūjiena)	2	-	1
Talsi	-	2	-
Tukums	-	-	1
Valmiera	2	-	-
Läti, täpsem sünnikoht teadmata	1	1	1
Leedu	5	-	2
Kaunas	-	-	1
Skautvilė, Raseiniai mk	1	-	-
Šiauliai	2	-	-
Zarasai	2	-	1
Poola	7	5	3
Łódź	-	2	-
Sejny Suwałki lähedal	1	-	-
Tomaszów Mazowiecki	-	1	-
Tomaszów Lubelski	1	-	-
Varssavi	-	1	-
Vilnius	5	1	3
Valgevene	3	1	1
Minsk	-	1	-
Senno mk Mogiljovi kub	1	-	-
Tšaussõ, Mogiljovi kub	1	-	-
Zabljudovo Grodno kub	-	-	1
Vitebski kub	1	-	-
Ukraina	-	1	1
Jekaterinoslav	-	-	1
Küev	-	1	-
Venemaa	16	15	8

Jamburg, Peterburi kub	1	-	-
Jekaterinburg, Permi kub	-	-	1
Jelets, Orjoli kub	1	-	-
Krasnoje Selo, Peterburi kub	1	-	-
Krasnõi, Smolenski kub	-	-	1
Kursk	2	-	-
Moskva	-	2	-
Peterburi	2	8	-
Pihkva	8	3	2
Rostov Doni ääres	-	1	1
Rõbinsk, Jaroslavl kub	-	-	1
Sormovo, Nižni Novgorodi kub	-	-	1
Toropets, Pihkva kub	-	1	-
Vjazma, Smolenski kub	1	-	-
Venemaa, täpsem sünnikoht teadmata	-	-	1
Muu	1	1	1
Berliin	1	-	-
Canton (USA, Ohio)		1	-
Stockholm	-	-	1

(Allikas: Album Academicum ... 1918–1944 andmete ja organisatsioonide liikmete nimekirjade (f 2100, n 19, s 27, 150) võrdlus).

Graafik 1. Tartu Ülikooli üliõpilaste koguarvu ja üliõpilaskonna konfessionaalse koosseisu muutumine 1878-1916

Sheet1

Aasta	Õüliõp	Õpharm	Evlüliõp	Evlpharm	Katüliõp	Katpharm	Judüliõp	Judpharm
1878	57		703		63		31	
1879	59		806		67		43	
1880	60		853		81		47	
1881	65		924		86		63	
1882	68		1003		92		115	
1883	79		1050		95		155	
1884	68		1110		101		176	
1885	71		1141		99		235	
1886	77		1165		103		241	
1887	75		1174		96		215	
1888	95		1162		106		250	
1889	93		1114		99		301	
1890	104		1119		110		333	
1891	94		1050		106		342	
1892	103		1018		98		326	
1893	90		923		83		373	
1894	88		709		66		291	
1895	89	9	626	78	79	42	242	105
1896	119	21	520	96	83	70	188	101
1897	286	12	461	102	100	67	220	162
1898	583	13	444	129	104	67	204	111
1899	750	16	406	114	100	54	165	88
1900	1031	9	402	42	100	15	151	9
1901	1134	10	405	37	91	30	135	7
1902	1086	14	430	36	76	30	116	10
1903	1157	9	461	46	72	24	132	15
1904	1171	8	508	36	64	22	137	12
1905	1347	8	550	32	83	17	167	17
1906	1062	4	508	39	109	28	193	44
1907	1536	13	635	51	272	51	243	27
1908	1466	14	721	37	303	45	236	24
1909	1356	16	823	43	312	37	234	29
1910	1235	10	886	46	313	48	227	16
1911	1113	6	895	55	317	56	220	16
1912	919	13	952	49	295	59	209	19
1913	879	17	1041	41	282	63	174	18
1914	787	11	1061	32	263	18	144	13
1915	1088	13	1050	29	245	10	199	29
1916	832	10	856	32	180	4	489	60

Sheet1

Muuduliõr	Muudpharm	Kokkuülic	Kokkupharm	Aasta	Õigeusklikud	Luterlased	Katoliiklased
22		876		1878	57	703	63
31		1006		1879	59	806	67
24		1065		1880	60	853	81
26		1164		1881	65	924	86
33		1311		1882	68	1003	92
38		1417		1883	79	1050	95
30		1485		1884	68	1110	101
38		1584		1885	71	1141	99
28		1614		1886	77	1165	103
22		1582		1887	75	1174	96
19		1632		1888	95	1162	106
31		1638		1889	93	1114	99
28		1694		1890	104	1119	110
23		1615		1891	94	1050	106
23		1568		1892	103	1018	98
22		1491		1893	90	923	83
17		1171		1894	88	709	66
28	3	1064	237	1895	98	704	121
22	5	932	293	1896	140	616	153
31	4	1098	347	1897	298	563	167
38	4	1373	324	1898	596	573	171
34	3	1455	275	1899	766	520	154
29	2	1713	77	1900	1040	444	115
29	1	1794	85	1901	1144	442	121
30	1	1738	91	1902	1100	466	106
28		1850	94	1903	1166	507	96
29	1	1909	79	1904	1179	544	86
33	2	2180	76	1905	1355	582	100
30		1902	115	1906	1066	547	137
48	1	2734	143	1907	1549	686	323
68	2	2794	122	1908	1480	758	348
90	3	2815	128	1909	1372	866	349
100	1	2761	121	1910	1245	932	361
105	3	2650	136	1911	1119	950	373
92	6	2467	146	1912	932	1001	354
87	6	2463	145	1913	896	1082	345
78	3	2333	77	1914	798	1093	281
72	3	2654	84	1915	1101	1079	255
50	3	2407	109	1916	842	888	184

Judaistid	Muud
31	22
43	31
47	24
63	26
115	33
155	38
176	30
235	38
241	28
215	22
250	19
301	31
333	28
342	23
326	23
373	22
291	17
347	31
289	27
382	35
315	42
253	37
160	31
142	30
126	31
147	28
149	30
184	35
237	30
270	49
260	70
263	93
243	101
236	108
228	98
192	93
157	81
228	75
549	53